

Arst

lapse kasvatajana

Professor Ad. Czerny
ettelugemised

Tallinnas
Kirjastuse-ühisus „Maa“

N 494.

E. V.

TARTU ÜLIKOOLI
Naistekliinik.

Inventariraamat № III A.

RAAMATUKOGU.

Liik. № 1

Ese № 534

d-3.

Ezerny

Arst lapse kaawatjana

E. R. S. Kirjanduse-harufeltši toimetused

nr. 9.

A-2537

Urit

lapse kasvatajana

Professor Ud. Czerny
etteelugemiseb

Autori loaga eestistanud
Dr. A. Lüüs

Tallinnas, 1911
Kirjastuse-ühendus „Maa“

1919
Tartu Riikliku Ülikooli Raamatukogu

Prof. A. Paalmani trükk

S. & A. Paalmani trükk, Tallinnas.

1919. 19. 10

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

1919. 19. 10

32967603

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Ümberpanija eesfõna.

Czerny ettelugemised „Arst lapse kaswatajana“ on mõjukalt ja uskumapanewalt kirjutatud. Wärskus ja algupäralsus paistawad nendest meile wastu. Nad ei paku mitte üfši arstidele palju huwitawat materjali, waid ka igale lapsewanemale, kaswatajale ja lastefõbrale annawad nad aineid mõtlemiseks ja tähelepanemiseks; nad juhiwad meid kõiki lastejuurde, nende waimlist ja kehalist arenemist tähelepanema.

Czerny räägib ainult sellest, mis ta oma laial tegewusewäljal ise on näinud, tähele pannud ja järele katsunud. Meie tunneme nendes ettelugemistes iseseiswa, wilunud ja awarate waadetega mehe tööwilja, kes oma jalgel oma radasid sammub ja ainult sellest räägib, mida ta tõeks peab.

Czerny kui lastehaiguste professor on teadusewäljal uusi teesid ajanud, on oma kooli sünnitanud, mis igal pool mõõduandwalt kaasa räägib; käesolewa raamatu läbi on ta ka kõige

laiemates rahvakihitides poolehoidmist ja sõpru leidnud. Seda näitab kõige paremine selle kirjanduse laialilagunemine: 1907. a. ilmus esimene trükk, 1908. a. teine ja 1911. a. juba kolmas. Seda on ka juba mitmesse wõõrasse keelde ümber pandud. Eestikeelne ümberpanek on kirjaniku ja kirjastaja loaga kolmanda trüki järel tehtud: Der Arzt als Erzieher des Kindes. Vorlesungen von Professor Ad. Czerny in Straßburg. Dritte Auflage. Leipzig und Wien. Franz Deuticke 1911.

A. L.

Tallinnas, 8. nov. 1911.

Rolmanda triiki eesfõna.

Wastuwõtmine, mida need ettelugemised on leidnud, on kaugelt parem kui oodata wõisin. Ma teadsin jeda küll, et arstid neid mõt- teid, mis nende ettelugemiste aineks on, mitte igal pool tarwiliselt ei hinmanud ja et selle- pärast tarwis on ära tähendada, kui palju arst lapselaskwatamise-küsimusesse peab puutama. Nende ettelugemiste hea wastuwõtmine on minu enese arwates ainult sellega seletataw, et ma nende aine otsukohe arstlistelt elunäh- tustelt olen wõtnud. Igas referadis, igas arwustuses tähendati selle peale, et siin prob- lemidega tegemist on, millega arst igapäew oma kutsetegewuses kokku puutub.

Minu teada ei ole üksikud arwustajad ainult kahte minu poolt ettetoodud waadet heaks kiitnud.

Üks nendest puutub lapse karistamisesse. Suurt meelepaha awaldasiwad mõned autorid selle üle, et mina, kuigi piiratult, jüiski teata- watel kordadel kehalist karistust lubatuks pean.

Selle armustuse kui ka enese hoolega kogutud uute nähtuste peale vaatamata ei tunne ma end siiski mitte sunnitud olewat nende ettelugemiste sisu kudagi muuta. Kartus iga karistuse, iseäranis aga kehalise karistuse tarvitamise eest toob meie ajal laste juures õige palju tagajärgesid nähtavale, mis igale arstile ainult põhjust võivad anda kasvatamise juures kitsendamata vabaduse eest tungivalt hoiatada. Selle liialduse ja ka karistuste kurjaste tarvitamise kahju wahel on kuldne kesktee ja selle peale tähelepanemist juhtida näib minule praegusel ajal tingimata tarvilik olewat.

Seine wäide, mille wastu waieldi, käib koolitöö liia rohkuse kohta. Sellel alal seisab laitwa armustuse wastu wilunud arstide ja kaswatajate mitmekülgne heakskiitmine. Mind ennast ei wõinud rohkenewad nähtused mu waadetes mitte kõikuma panna. Tähelepanemise-wäärt näib mulle sellel alal see tõe-asj olewat, et mõnede koolide kooliõpetajate-kogu sunnitud oli rawitsejate arstide tunnistusi, mis laste õpetundidest wabastamise kohta käiswad, mitte enam mõõduandwaks pidama, waid nende maksuwakstunnistamist ametlikkude arstide poolt nõudis. Niisugustel juhtumistel jäi enamaste kaswatajatele õigus. Seesugused nähtused wal-

gustawad õige selgeste feda, et koolitöö üleliigset rohkest sagedaste ilma walju armustufeta kindlaks tõe-asjaks peetafse. See nõuab arstide waadete uuendamist ja selleks peawad minu ettelugemised kaasa aitama.

Ifeenesest mõistetawalt ei tule kasvatusproblemi peale mitte kui mõne äraotsustatud asja peale waadata. Mitmesugused mõtete lahkuminekid äratawad jellel tähtsal alal kestwale tööle. Minu ettelugemiste otstarbe on aga täidetud, kui arstid oma huwitust enam lapskasvatuse-küsimuse peale juhivad kui see wiimastel aastakümnetel on sündinud.

Strasbouris, 14. märtsil 1911.

Ezerny.

I ettelugemine.

Harilikluses oludes kasvatawad wanemad ise oma lapsi, ilma et nad arsti nõu tarvitaksivad. Wanematel jatkub elutarkust ja oma lapse-
ea mälestust felleks, et igal filmapilgul lapsele
sündsat ja otstarbekohast kasvatusewiisi leida. Sellepärast ei tundnud ka wanemad harilikult
kunagi suurt tarwidust õperaamatute ja aja-
kirjade järele. Inimesesoo ajalugu õpetab, et
inimesi ilma nende abinõudeta igal pool heade
tagajärgedega on kasvatatud.

Olud kujunewad seal kõige lihtsamine, kus
lapsed niisamasugustes wälimistes tingimistes
üles kasvawad, nagu nende wanemadki. Siis
ei nõua wanemad oma lastelt rohkem kui
nende wanemad nendelt nõudsiwad. Esmine
raskus tõuseb kasvatusesküsimustes siis, kui
wanemad oma lapsi palju lahendamates oludes
wõiwad kasvata da kui see nende eneste wane-
matel võimalik oli. Omandab perekond oma
elualjal nimetamisewäärilise jõukuse, siis järg-
neb, et wanemaid kõige lihtsamates oludes

kasvatati, kuna nende lapsed nähtavaste rik-
kuse tulu oma noores eas maitsewad. See
olude muutus on sagedaste esimeseks põhjuseks,
mis pärast lapsekasvatuse-küsimustes arstilt nõu
päritakse. Wanematel puudub selle tarwis iga
möödupuu, mis nad lastele oma jõukusega
tulustat wõiwad anda. Selle juures tuleb
soow nähtawale uue aja lastekasvatuse asjus
õpetust saada. Tahetakse teadmisi kõigest ede-
nemisest sellel alal saada, ei otsita mitte head,
waid kõige paremat, ja satutakse selle juures
kergeste äärmiste, ilma kindla põhjata tege-
wusefihtide radadele. Ka arstilt küsitakse mõni-
kord nõu ja tema wõimuses seisab laste kas-
watuse peale kasulikult wõi ka kahjulikult
mõjuda.

On tähelepanemise-wäärt, et sagedaste wa-
randuseseisu muutumise peale waatamata kahes
teineteisele järgnewas põlwes mingisugust rahul-
olematust wanematewanemate kasvatuse taga-
järgede pärast ei tunta ja lastelaste juures
kasvatuse-abinõusid ometigi püütakse täiendada.
Selle juures ei tehta kahjuks mitte küllalt
terawalt wahet nende nõuete wahel, mida keha-
lise ja hingelise kasvatuse alal filmas tuleb
pidada. Keegi ei kahtle selle juures, et see
edusammu tähendab, kui lapsed ruumikamas

ja walguserikkamas korteris üles kaswawad, kui nendele suuremat lahedust wõib lubada, niipalju kui see pesusse, riietesse, puhtusesse jne. puutub. Küsitaw on aga juba, kas terwishoiuliste tingimiste parandamine ennast ka toitmisealal alati kasulikult tunda annab. Meie teame tänapäew, et rinnalaste surewus jõukamates ringkondades märksa vähem on kui waesemates rahwakihtides. See wahe põhjened pea-asjalikult paremate abinõude peal, mis jõukatel rinnalaste toitmise puhul tarwitada on. Nendel on võimalik laste toitmist tarbekorral ammede hoolde anda ja kunstliku toitmise puhul head loomapiima muretseda, misläbi selle toitmisewiisi hädaohud vähenewad. Teisest küljest on selle võimaluse tagajärg sagetihti aga ka see, et naised praegu oma lapsi imetada ei taha. Sellega oldakse aga täieste eksteel, kui arwatakse, et niisugune emantsipatsioon jõukusega wabandataw on, sest toitmise tagajärjed amme rinnal wõi weel enam kunstliku toitmise ajal on kõige paremal korral ainult sarnased, iialgi aga mitte niisama sugused kui loomulikult emarinnaga toitmise puhul. Kui me kõik muud wahed tähele panemata jätame, mis rinnalaste kehalisel edene-mises mitmesuguste toitmisewiiside tarwitamisel

nähtawale tulewad, siis peame siin ometi ühe wähe tähtsakspeetud mõju peale, mida iseime-tamine awaldab, tähelepanemist juhtima. Sil-jutisündinu ehk rinnalapse ja tema wanemate wahel ei ole mingit sündimisest saadud waim-lise suguluse sidet. Kõik, mida loomulikult ema-armastuseks nimetatakse ehk mida iseärali-feks ühenduseawalduseks lapse ja ema wahel arwatakse, on ainult wastastikuse teineteisega harjumise tagajärg. Laps tunneb ja peab ainult sellest lugu, kes teda toidab ja rawit-seb. Selle isiku ja lapse wahel tekivad need sidemed, mida kõige kallimateks peetakse, kui nad wanemate ja laste wahel olemas on. Lapsele, keda amm ehk rawitseja toidab, jääb ema kõigi sugulusesidemete peale waatamata wõõraks isikuks, ja niisugune lapse ärawõõrdu-mine on seda suurem, mida harwemine laps oma ema näeb. Ema, kes ise oma last ei toida, loob juba esimeses elu-aastas enese ja lapse wahel kuristikku, mida pärastpoole enam kunagi wõimalik ei ole täita.

On mitu korda arwamisi awaldatud, kas ühes ammepiimaga — imelikul wiisil on selle juures aga loomapiim tähele panemata jäetud — ka amme hingelised omadused lapsele edasi ei wõi minna. Niisugused arwamised ei tar-

wita mingit ümberlülkumist, nad näitawad ainult, kui wäga madalalt seda hingelist mõju, mida amm lapse peale awaldab, hinnatakse. Juba esimesel elu-aastal wõtab laps suure hulga muljeid wastu, mis warakult edenema hakkawa järeleaimamise-tungi sunnil kindla hingelise iselaadi arenemisele teed walmistawad. Juba rinnalapse naeratamine on amme ehk rawitseja naeru järeleaimamine; lapse näoliigutused seisawad tema ümber olevate isikute eeskuju otsekohese mõju all.

Kes peab wanemaid esimeste kaswatusmõjude suure tähtsuse peale tähelepanelikuks tegema, kes peab niisugustele eelarwamistele, nagu see, et laps kõike ainult piimaga enesesse imeb, mõjukalt wälja astuma? See wõib ainult arsti ülesanne olla, sest ainult tema wõib lapse puudulise kaswatus- tagajärgesid nende esimestes idudes erapooletult hinnata ja tema ülesanne on hiljemine kaswatusewiga-dest järgnewaid puudusi laste juures parandada. Üleüldiselt hinnatakse seda kaswatus- list mõju, mida lapse peale juba esimesel aastal wõib awaldada, liig madalalt. Selle tagajärg on, et lastega selle poolest liig palju wõdi liig wähe tegemist tehtakse. Arsti kohus on mõlematele liialdustele mõjukalt wastu

astuda. Tähtsad arstid, nagu näituseks Parrot, on leitud laste majades ja laste-haigemajades kogutud nähtustest järeldanud, et laste edenemine seal mõnda soowida jätab, sest et neil seal õiget ja otstarbekohast ümbrust mõju äratamas pole. Selle wastu ei saa tõepoolest mitte waielda, ei ole aga kuidagi tõeks tehtud, et lastele selle hingelise äratuse puudusest kahju tõuseks. Palju tõenäolisem on, et seda teisest haigemaja rawitsemiseoludest tuleb otsida. Rinnalaste haigemajades tähelepandawad nähtused on aga selle poolest tähtsad, et seesugustes asutustes näha ja õppida võib, kui palju rinnalaste peale kaswatuslikelt saab mõjuda. Era-arstimisel räägitakse lastest, keda teatawal wiisil wõimalik pole toita, kes arsti poolt ettekirjutatud toitu mitte ei wõta, kes lamada ei taha, waid keda alati peab kandma, lastest, kes meesterahwaid kardawad wõi ümberpöördukt — iga teist naisterahwast peale oma hoidja, ja weel mõndagi muud. Niiugused nähtused puuduwad asutusearstil, kui tal ka kõige suurem waatlemisematerjal käepärast on. Nad puuduwad, sest et neid asutuselkaswatusel mõjul mitte ette ei tule.

Et laste esimesel elu-aastal liig wähe kaswatawaks, seda ei tule eramajas mitte ette,

sest rinnalaps kosub kõige paremine siis, kui tema eest kehaliselt hästi hoolitseatakse ja ta muidu võimalikult enese hoolets jäetakse. Kõik abinõud, et juba esimesel aastal lapse tähelepanekut äratada ja sel viisil tema waimlist edenemist kiirendada, mõjuvad ainult kahjulikult. Eramajas ähwardab lapsi enam üle õige määra kalduwa kaswatusesepüüde hädaoht. Liig wähe pandakse tähele, kui ruttu lapse juures isegi juba esimestes elunädalates harjunud wiisid nähtawale tulewad, kui ruttu lapse nõuded kaswawad, kui ta uusi erutusi tundma on õppinud. Näitustena olgu laste käte peal kandmine ehk nende kätelkiigutamise wõi ka moodust läinud häll nimetatud. Tarwitseb ainult mõned korrad last seda mõnusest tundma õpetada — ja juba on see talle nähtawaks tarwiduseks saanud. Laps karjub niikaua, kuni ta soow täidetakse. Kunagi ei jõua selle peale küllalt rõhku panna, et seesuguste tarwiduste tähtsamist laste juures mitte liig kergeste ei pea toetama. Kergem on seda küll ütelda kui teha. Kerge kaswatada on sõna tõsisest mõttes harilik laps, keda õigeste toidetakse. Niisugune laps on ilma mingi abita rahulik ehk — nagu harilikult öeldakse — pai laps. Rinnalapse suur rahulolemine kõigis olukor-

dades ei olene mitte ainult tema kehalisest terwisefeisust ära, waid niisamuti ka ta waimlise arenemise kiirusest. Kõige rahulikumad rinnalapsed on idiodid, kui nad kehaliselt terwed on. Kerge on lapsi kaswatada, kelle waimline arenemine esimesel elu-aastal loomulikkudes piirides, kuid aegapidi edeneb, raske aga on niisugused kaswatada, kelle juures kiire waimline arenemine nähtawale tuleb ja kelle ergukawa edenemine kehalise õrnusega sagedaste suures wastolus seisab. Ühesuguste erutuste peale wastawad mitmesugusel waimlisel arenemiseastmel seiswad lapsed isewiisi. See ei ole mitte ainult arwamine, waid seda mõib otse katsete waral näidata, kui lapsi sel otstarbel äritatakse. Idiot ei kaota niisamasuguse ärituse mõjul sugugi oma rahu, harilik laps ainult wähe ja waimliselt ärgas laps on koguni rahutu. Aga just rahulolematuse ehk meelepaha awaldus, mis nutmises ja karjumises ilmsiks tuleb, annab enamaste asja kaswatust waleteedele juhtida. Liig kiire waimlise edenemise puhul toob ka kõige kergem toitmiserike suuri halbtusi kaasa ja sellepärast on tähtis, et niisugusid lapsi otstarbekohaselt toidetakse, kui neid esimesel aastal kaswatusewigade eest tahetakse kaitsta.

Sarilik laps magab väga palju ja on selle läbi hingeliste erutuste mõju eest kaitstud. Sunderikka ja kärjitu lapse uni on vähem sügav ja teda on hõlbus juba väikeste erutuste mõjul ärkvel hoida. Isegi kergete toitmiserikete korral väheneb unetarvidus ja une sügavus kannatab veel enam selle all. Mida kauem aga rinnalaps ärkvel on, seda enam on tal aega tähelepanekuid koguda, muljeid vastu võtta ja seda rohkem leidub võimalusi last võimalikult tegevusele sundida ning äratada kui otstarbekohane on. Vaimliselt ärksa lapse kohta maksab kõige enam nõue, et teda võimalikult palju iseenele hoolde jäetagu. Siin tõuseb aga küsimine, kui suurel määral seda sunduse teel kätte võib saada, kui laps rahutu on. Sagedaste hakatakse lapse kasvatamist sellega peale, et teda sunnitakse pikemat öö-waheaega pidama ehk koguni suuremat jagu ööd läbi magama. Seda katsutakse niiwiisi kätte saada, et lapsi öösel karjuda lastakse ja neid ehk ainult kuiwalt asendatakse, aga nende rahutust ei toidu andmisega ega ka mingil teisel teel, nagu kiigutamise ehk kätkandmise läbi, ei waigistata. Üksikute laste juures jõutakse selle energialise teguviisi abil tõeste niikaugele, et nad mõne rahutu öö järele

oma saatusega lepiwad ja öö otsa magawad. Teiste juures ei lähe mitte korda niisugust mõju kätte saada, waid nemad karjuwad igal ööl, sagedaste wäga kaua, kuni nad wiimaks wäsimuse pärast magama uinuwad. Oleks niisugune kaswatusewiis täieste kahjuta, siis wõiks kui arst selle juures waitida. Edepoo-
lest ei ole see aga mitte nõnda, sest lastel, kel selleks tarwiline anatomiline alus on, wõib kõwa karjumine kõhufakkenduse- ehk wae-
wajahaiguse tekkimist edendada, ja minul omal oli wõimalik niisugustel kordadel soolte näpitsas-
sajäämise algust tähele panna. Ka ilma niisuguste pahade juhtumisteta ei saada lapsi lihtsa
karjuda-laskmisega öösel niikaugele, et nendele
öörahu mõiste warakult selgeks saaks. Niisugustel kordadel on alati wali toitmisekorral-
dus tarwilik. Nähtuste põhjal, mis leitud
laste majades ja rinnalaste asutustes kogu-
tyd, selgub, et õigel mõõdul ja õigel wiisil
kui ka alamõõdul toidetud lapsed rahulikud
on, et sellewastu ületoitlus üks peapõhjustest
on, mis pärast rinnalapsed nähtawaste ilma
põhjusteta rahutud on.

Lapsed jääwad rahulikuks, kui neid õieti
toidetakse, ja sellega wõib ka seda seletada, et
rinnalaste-asutustes palju waitsem on kui wa-

nemad, kelle lapsed oma wastumeelse karjumisega öösel ja päewal tähelepanemist enese peale tõmbawad, seda omale ette wõiwad kujutada.

Wõhikute nõuta olek rahutute rinnalaste juures on kahesugusid waigistamise-abinõusid tarwitama juhtinud. Suwitaw on tähelepanna, et kõigi rahwaste juures kumbed olemas on, mida sisuliselt kahels waigistamisaadiks wõib ühendada. Üks nendest on, et last hällitawasse ehk kiigutawasse olekusse asendatakse. Selle uue mulje mõjul jääb mõni rahutu laps wagusaks ja uinub seal juures koguni magama. Tawalised lastewoodid, ka kõige lihtsamad, on sellepärast kaju omandanud, mis lapsi kiigutamise ehk hällitamise wõimalikuks teewad. Selle waigistuse-abinõu wastu on arstid sagedaste waielnud, ilma et nendel kunagi otsekohest tõendust selleks oleks olnud, et ta lastele kahjulik on, ja nad ei ole suutnud teist niisama mõjuwat, aga kahjuta abinõu kätte juhutada.

Teise liigi waigistuse-abinõude hulka langewad topid ja lutsid. Imemisetunne, iseäranis kui selle juures magus maitse ei puudu, jõuab rinnalapse tähelepanekut teiste erutussetunnete pealt kõrwale juh-

tida ja teda niiviisi waigistada. Sellele tõe-
 asjale saab igal ajal kergeste katsete waral
 finnitust muretseada. Ei anta lastele waigis-
 tamiseks mitte toppi wõi lutsi, siis rahulda-
 wad nad ennast sellega, et omale sõrmed fuhu
 pistawad ja neid imewad. Selle juures jääb
 laps niisama rahuliseks. Et lapsed sõrmi ehk
 teisi kergeste kätte saadawaid asju imewad, see
 andis nähtawaste põhjust sõrmedele asetäitjaid
 otstida ja kutsus mitmesuguste rahwaste juu-
 res ja mitmesugustes kohtades mõnesugusid
 pruukisid elule. Ühed annawad lastele asju
 imeda, mida kergeste saab puhastada ja mis
 lastele sellepärast kahjutad on, et nende kül-
 jest midagi lahki ei tule ega neid alla ei wõi
 neelata. Teise liiki langewad abinõud, mis
 lastes magusa maitse tunnet äratawad. Wii-
 maseid ei wõi mitte kahjutaks arvata ja neid
 tuleb seepärast pahadeks pruukideks pidada.
 Uue aja nõudeid filmas pidades soowitas
 E s c h e r i ch nõندانimetatud hoorhappe-toppi,
 mille sees hape suus olles puhastawalt, hai-
 guseidusid häwitawalt pidi mõjuma.

Daljud arstid peawad lutsisid ja toppisid
 kahjulikkudeks ja heidawad nad kõrwale. Minu
 arwamise järele ei ole see kahju tänini kudagi
 tõendatud. Iseäranis tahaksin selle peale tä-

hendada, kui ekslik see arvamine on, nagu võiks lutside imemine lõualuude kujunemise ja hammaste seisu peale mõjuda. Kui see nõnda oleks, siis peaksiwad suurema jao inimeste lõualuud ja hambad korravastafelt kujunenud olema. Et meil praegu küllalt kindlaid uurimisi käepärast on, millest järgneb, et lapsele kestev rahutus kahjulik on, ja et meil ühtegi süütamat waigistamise-abinõu lutside ja toppide asemel ei ole, siis pole meil mingit õigust neid keelata. Ursti kohus on ainult selle eest muretseda, et lutsid alati laitmata puhtad ja niisugusest aineist valmistatud oleksiwad, mis sisuliselt mitte ei muutuks. Kui meilt küsitakse, kas sõrmede imemist lutside tarwitamisest paremaks ei tule pidada, siis peame seda eitama, sest et kergem on hiljemas wanaduses lapselt lutsi ära võtta kui tema pöidla- ehk sõrmede-imemist ära wõerutada. Peale selle kannatawad üfsitutel lastel sõrmede-imemise tagajärjel küüned. See meelega näidatakse suure hulga laste peale, kel lutsi mitte tarwis ei olnud ja kes ka kunagi sõrmi ei imenud. Niisuguste laste järele põhjusmõtet üles seadida, et nimetatud waigistamise-abinõud ühelegi lapsele tarwilikud ei ole, järgneb walest arwamisest, et kõik rinna-

lapsed ühte laadi on ja et meie wõimuses feisab iga lapse juures seda kätte saada, mida soowime. Meie ei jõua küllalt toonitada, et see arwamine wale on. Rinnalaste juures näeme lahkuminewaid iseloomulisi iseäraldusi wälja arenenud olewat ja need nõuawad mitmekesiseid kaswatuse-abinõusid. Wagusad lapsed ei tarwita mingit waigistamise-abinõu, rahututele jääb aga nõue nende järele alale ja sellepärast ei kao lastetoast lutsid ka arstide ägedate wastuwaidluste peale waatamata.

Res mingisuguse eelarwamise põhjusel meie waatega ei ühine, see näeb, et rahutute laste juures teisi abinõusid peab tarwitama, mis oma wäärtuse poolest kahtlasemad on. Oadakse sunnitud laste tähelepanekut meelepaha äratawate tundmuste pealt teiste meeltetegevuste abil kõrwale juhtima. Selleks otstarbeks on meil nägemise- ja kuulmisemõjundid käepärast. Ratsutakse lapse tähelepanekut kauniste hüilgawate, kirjude wõi liikuwate asjade läbi äratada ja ühendatakse neid asju hea meelega helisemise- ja kõrisemise-erutustega. Iseenesest mõista läheb korda nende erutuste tarwilise waheldamise abil, mis hoidjatelt tihtigi suurt meelterawust nõuab, lapsi rahustada, iseäranis kui nende käsitustega weel lapse kehaseisu

muutmine, nagu kätelkandmine wõi sõidutamine, ühendatud on. Paljud on õige suurelised selle peale, et nendel sel wiisil korda läheb lutsimist ära hoida. See on aga efektus. Nägemise- ja kuulmise-elundite erutusel sunnivad rinnalast suuremale waimutegewusele kui see tema pea-aju edenemiseastme kohane on. Peale selle hoitakse lapsi sel wiisil kunstlikult ärkweel. Rinnalaps uinub lutsides palju kergemine ja rutemine magama kui sel korral, kui tema tähelepanekut kõigi käepärast olewate erutuse-abinõudega ärkweel püüatakse hoida. Selle järele, millest me juba rääkinud oleme, on just psühopatiliste wanemate järeletulijad need, kelle seast rahutud lapsed tulewad, ja nendele on uni ja waimliste tegewuste wõimalikult wähene tarwitamine soowitaw, kui ergukawa üleliigne äritus warakult maad ei pea wõtma. Minule näitab sellepärast laste waigistamine lutsimise, kiigutamise ehk hällitamise abil kahjutam olewat kui see, et nende tähelepanekut nägemise- wõi kuulmise-elundite erutuste kaudu teisale juhitaakse.

Weel ühest abinõust, mis lapsi peale rahustawalt mõjub, peame siin täiendades rääkima. Laste unetarwidus on wäljas suurem kui toas wiibimise korral. Misfugused tegu-

rid õuesoleku puhul lapse peale wäsitawalt mõjuwad, ei ole senini weel mitte selgeks tehtud. Kas see ühetaolisuus, mis lapse ülespoole pööratud pilludele taewalaotusest wastu paistab, wõi — mis tõenäolisem on — õhuliikumise mõju, wõi on weel teisi mõjusid olemas, mis ennast selle juures tunda annawad, seda ei saa mitte kindlaks teha. Igatähes ei saa selle tõe-asja juures kahelda, et rinnalapsi wäljas kergem on rahul hoida ja et nad siis enam magawad kui alaliselt toas wiibides. Seda abinõu tarwitatakse üleüldiselt liig wähe. Iseäranis perekondades, kus närwinõrkus ja õhutorude-katarridesse haigeksjäämise kalduvus olemas on, wõtab põhjendamata kartlik olek kergeste maad. Waevalt juhtub päewa, millal ilm wanematele küllalt hea oleks, et nad rinnalast ilma kahtlemata wälja julgeksiwad wiia. Niisugune kartlikkus põhjeneb wale ettekujutuse peal, et katarrid ainult külmetamise tagajärjel tekiwad. Perekondades, kus ka täiskaswanutel kalduvus olemas on õhutorude-katarridesse haigeks jääda, wõib läheda läbikäimise teel rinnalapsle haigus kergeste külge hakata. Mitte lapse külmetamist pole tarwis karta, maid seda, et haigus täiskaswanutelt talle

kergeste külge võib hakata. Kui see üleüldiselt teada oleks, siis oleks mõnigi rinnalaps kõha ja nohu eest kaitstud ja waba õhu käes wiibimise kasu võiks temale osaks saada. Sga täiskaswanu, kellel ka ainult kerge ninakurgu-ruumi või õhutorude ilanahkade katarr on, peaks ennast rinnalastest eemale hoidma. Pole see aga mitte läbiwiidaw, nagu selle poolest lugu näituseks emade või rawitsejatega on, siis peaks vähemalt haiguseidude edasikandmise võimalust vähendatama. Sel põhjusel on arstid juba sagedaste tähelepanekut selle peale juhtinud, et wäikseid lapsi iseäranis suu peale ei peaks suudeldama. Niisama tähtis on aga ka, et rääkides ega kõhides haiguseidusid lapsele edasi ei antaks. Iststarbekohane on, et need isikud, kes külgehaikawate ilanahaiguste peale waatamata rinnalastega tegemist peawad tegema, suu- ja ninamasket kannaksiwad. Kergeste leiab igauks ise abindusid ja teesid, et rinnalapsi katarriliste külgehaikamiste eest hoida, kui aga see tõde-asi tutaw on, et suuremalt jaolt mitte külmetamine, waid edasikandmine nende haiguste põhjuseks on.

II ettelugemine.

Nagu juba tähendatud, ei tohi rinnalapsi mitte ühewäärtuslisteks ega ühesugusteks pidada. Isegi ühe perekonna lapsed ei ole üksteisele nii sarnased, et kõikidele ühesugused kaswatusewiisid sündsad oleksiwad.

Suurem jagu kaswatusewigadest tabab esimest last, iseäranis kui ta alles mitme-aastase abielu järele ilmale tuleb. Weel enam kaswatusewigašid wõib aga väga wanade wanemate esimeste laste ehk nüisuguste laste juures, kes kümne- kuni kahekümne-aastase wahaja järele sünniwad, tähele panna. Sellewastu õpetab elunähtus, et wõrdlemisi noorte wanemate lapsi paremine kaswatataks. Wanemad inimesed on alati pehmema südamega, laste wastu kannatlikumad ja nende õrnus omandab nüisuguse kuju, mis neid laste kaswatamise tarwis kõlbmataks teeb. Sel põhjusel ei ole ka wanaemad ja wanad tädid lastele, kes nende iseäralisteks armuosalisteks saawad, fagedaste mitte tuluks. Kohtunikudel

on küllalt teada, kui ruttu tunnistuste usaldatus aja wältuse järele, mis kõne all olewast tähtsast sündmusest mööda on läinud, wäheneb. Mälu on wähem mõjusate muljete alalhoidmiseks nõrgem kui seda mitmed arwawad. Wähestest mälestuseriisimetest areneb mõnikord nähtawaste kindel teadmine, mis tõsistele isiklikele walearwamistele põhjust wõib anda. Mitte ainult kohtunikudel, waid ka arstidel on sagedaste wõimalik asjasse puutuwaid tähelepanekuid koguda. Üks niifugustest tähelepanekutest puutub emadesse, weel enam wanaemadesse. Ruttu unustatakse, kuidas last esimesel elu-aastal toideti, kuidas teda kaswatati, isegi siis, kui mahti oli seda mitut last kaswatades tähele panna. Nii juhtub, et wanaemad arwamisel on, nagu oleksiwad neil kindlad teadmised laste rawitsemise ja kaswatamise kohta, ilma et see tõepoolest nõnda oleks. Sagedaste oleks tähtis, kui wanaemad weel kindlaste teaksiwad, kuidas nende oma lastega rinnalapse-eas lugu oli. Sest mõnikord korduwad lastelaste juures seadusepäraliselt kõik nähtused ja raskused, mis juba wanemate juures rinnalaste-eas olemas oliwad. Seda kasu toob aga wanaemade mälestus ainult wähestel kordadel ja

fagedaste annavad need mälestusepuudused asja lastelaste kohta ainult rahulolematust avaldada või ka põhjendamata nõu-andmisi ette tuua, mis isegi arsti otstarbekohastele juhatustele takistuseks ees võivad olla.

See halb mõju, mis wanaemadel ehk wanapoolsetel wanematel rinnalaste kohta on ja mida ka noorewõitu wanemad mitte harwa oma esimese lapse kohta ei avalda, põhjeneb selle peal, et nad oma lapsi ei kaswata, waid ennast täieste laste tujude ja soowide alla annavad. Nemad on arwamisel, et nende kõrgem ülesanne on igasugust lapse soowi ta filmadest ära lugeda, feda nii ruttu kui wõimalik täita ja peale selle weel kõik teha, mis nende arwates lapsele mõnus wõiks olla. Nad kaotawad wõimu laste kohta juba esimesel aastal ja selle tagajärg on, et lapsed teisel ja kolmandal elu-aastal terwet maja terroriseriwad. Suba esimesel elu-aastal toob niisugune teguwis laste juures mitmesugusid raskusi nähtawale. Kõige esiti ilmutab see ennast toitmise juures ja saab fagedaste selle wea põhjuseks, et toitu liig kaua ühesugusel wiisil antakse. Suurem jagu lapsi wastab uute maitse-erutuste peale esialgul eitawalt. Sellest raskusest wõib järjekindla teguwis

abil ja tõsise toidutarwiduse-aja ära-ootamise teel jagu saada. Ilma et lapsele sugugi pahameelt ei sünnitataks, ei saa igatahes mitte läbi. Nimetatud nõrga tahtejõuga kaswatajad ei suuda last niisugust pahameelt tunda lasta. Laps jääb selle tagajärjel harjunud toidu juurde, isegi siis, kui ta kehalistes edenemises päris selgeste ilmsiks tuleb, et see toit otstarbekohane pole. Nii kuuleme lastest, kes 3. või 4. elu-aastani näituseks muud toitu ei võtnud kui ainult piima, või niisugustest, keda isegi teisel elu-aastal võimalik ei olnud rinnast ära võõrutada. Teised lapsed jälle sattuvad säherduste kaswatusewiiside läbi teistesse raskustesse. Sel ettekäändel, et laps seda toitu, mida ta näeb, saada tahab, antakse temale seda. On uue toidu maitse lapsele enam meele järele kui selle oma, mida ta dieti peaks saama, siis tõrjub ta wiimase tagasi. Sellepärast öeldakse niisugustest lastest, et nad ennast ise ära võõrutawad ja nimelt juba sel ajal, mil see weel sugugi tarwilik ega õige ei ole. Nad ei võta rinda ja „nõuawad“ teist toitu.

Seesugusel wiisil kordub mäng iga katse puhul, lapsele toitu ette kirjutada, ja arst ei ole kunagi pahemas seisukorras kui siis, kui

temalt niiviisi kasvatatud lapse toitmise kohta nõu küsitakse, sest laps otsustab selle üle, kas ta seda võtab, mis arst ette on kirjutanud. Ei jaks seda mitte küllalt rõhuga toonitada, et niisugustel korradel mitte iseäranis tugewa tahtejõuga ja nii suurel määral edenenu lastega tegemist ei ole, kes juba ise teavad, mida neil tarvis läheb, vaid vanematega, vanematevanematega või ravitsejatega, kes lapse kasvatajateks täieste kõlbmatad on. Nähtused tõendavad, et seesugust last mõne päeva jooksul õigele teele võib juhtida, kui ta sündmata ümbrusest teisale viidakse ja otstarbekohase ravitsemise alla antakse.

Rõne all olevad toitmiseraskused toovad sagedaste pikaldasi toitmise- ja edenemiserikkeid kaasa ja näitavad meile, kui suur huutus arstil lapse kasvatuse kohta juba tema kõige nooremas eas peab olema, sest sellest tõusevad lapsele kui ka arstile kõige pahemad olukorrad. Eeltähendatud oludes ei jää toitmiseraskused iialgi ainsateks, vaid nendele tuleb veel teisi juurde. Ei täideta mitte ainult kõiki lapse soovisid toidunõudmiste asjus, vaid neid lapsi harjutatakse ka alaliselt täiskasvanute seltsis olema. Niipea kui nad ärkavad, räägitakse nendega ja katsetatakse nendele

kõike näidata ja ette teha, mis neile rõõmu
 valmistab. Lapsed õpiwad sellest pea lugu
 pidama, aga nad on igaihe vastu õige jär-
 sud, kes nendelt midagi muud nõuab kui
 ümbrus, kes ainult nende mõnusufti filmas
 peab. Selle tagajärjel on niisugust last raste
 arstliselt läbi waadata. Arst, kes lapse
 soowi tähele ei wõi panna, waid temasse peab
 puutuma ja teda nõnda asendama, nagu läbiwaa-
 tamine nõuab, on ärahellitatud lapse waen-
 lane, kelle vastu ta ennast kõigega, mis tal
 tarwitada on, kaitseb. Arsti huwide hulka
 käib nii siis selle järele walwata, kes last
 rawitseb, ja ta on sunnitud selle peale tähe-
 lepanemist juhtima, et liig õrn hoolitsemine,
 nagu see rinnalastele mõnikord wanemate ini-
 meste poolt osaks saab, ära peab jäetama.
 Perefondades, kus mitte ema, wanaema ega
 keegi teine sugulane lapse eest ei hoolitse, peab
 rawitsejatega leppima, kelle tublidus mitte
 ajakõrgusel ei seisa. Sagedaste jäetakse aga
 ka peale lapse ärawõõrutamist amm lapsele
 hoidjaks. Umm on lapsega ja laps ammega
 ära harjunud ja nii arwawad wanemad õigeste
 toimetawat, kui nad teda edasi peawad. Olen
 juba selle peale tähendanud, et see efektus on,
 ja toonitan seda siin weel kord, sest lapsele

jääb siis amm ainukeseks autoritediks, ainukeseks mõjuvõimuks, ja wanemad on lapse vastu võimetud. Olgugi ammel muidu tähelepanemise-wäärilised lasterawitsemise omadused, siiski ei ole ta pea kunagi selleks kohane, et last waimliselt dieti kaswatada. Amm katsub lapse lugupidamist ainult selle läbi alal hoida, et ta kõiki tema tahtmisi täidab, ilma et ta kunagi selle üle järele mõtleks, mis tagajärjed sellel tulewikus võivad olla. Waimuterawust ei wõi ammelt mitte oodata, sest intelligentlikud tüdrukud ei sattu ammede liiki.

Ra kõik teised lapsetüdrukud ja lapsehoidjad tulewad kõige alamatest rahwakihtidest. Enamalt jaolt ei ole neil mingit eelharidust, waid nad sattuvad otsekohe sunduse-seisukorda, kus nad last peawad rawitsema hakkama. On see esimesel puhul ilma iseäraliste raskusteta korda läinud, siis toetab rawitseja teisel korral juba oma wilumise peale. Mida rawitsejad esimese nende kätte usaldatud lapse juures on õppinud, seda peawad nad harilikult ainsaks õigeks ja katsuwad seda siis iga järgmise lapse juures, sagedaste koguni arsti soowi vastu, läbi wiia. Ilma kõige eelhariduseta rawitsejad, kahjuks aga ka üks osa nii-

sugusid, kes eelharidust on saanud, on arva-
 misel, nagu oleksivad kõik lapsed ühesugused
 ja nagu võiks kõiki ühe ainsa põhjusemõtte
 järele kasvatada. Nendel on enamaste ainult
 see hea omadus, et nad üksnes kehaliselt laps-
 eest hoolitsevad ja waimlise edenemise hoo-
 tusesse jätavad. Ma ütlen meelega, et see
 hea omadus on. Rawitsejatel on hea meel,
 kui nad lapse keha eest hoolt on kandnud, ja
 jätavad ta rahule, et ise rahu saada. Laste
 waimline arenemine ei niiku sealjuures mitte
 edu poole ja see on lastele eimesel elu-aas-
 tal ainult soowitaw.

Rõõmustaw on, et wiimastel aastaküm-
 netel Saksamaal paljudes kohtades katset teh-
 takse lasterawitsejaid asutustes nõudekoha-
 felt ette walmistada. Seda eesmärki võiks
 kõige paremine kätte saada, kui kõrgemate ring-
 kondade tütreid end sellele elukutsesele pühenda-
 siwad. Senini mõeldi, et kõige täielikum, mis
 selles asjas wõimalik, kätte on saadud, kui
 lapsele Inglise „nurse“ (amm, lapsehoidja)
 palgatakse. See on eksitus, sest nende wõõr-
 silt toodud Inglise rawitsejate hulgas on ka
 paljalt wäikene osa tõeste kõlbulisi, teistel on
 kõik needfamad wead, mis halbadel Saksa
 lapsrawitsejatel. Raske on aru saada, mispä-

raht wiisiks on saanud lasterawitsejaid Inglismaalt tuua, sest lastearstimises ehk pediatrias seisab Inglismaa teistest Europa riikidest kaugel taga.

Niisama nagu lastehaiguste-teadus Inglismaal kõige madalamal järjel seisab, räägivad ka elunähtused, mis laste haiguste ja suremuse kohta Inglismaal kogutud, laste toitmise ja kasvatamise wiisidest ja kommetest, mis tõeste mitte järeleaimamise-wäärilised pole. Kust peaksivad siis need väga ihaldatud „nurses“ oma eelhariduse saanud olema, mille poolest peaksivad nad Saksa rawitsejatest ees olema? Keegi ei suuda selle peale rahuldawat wastust anda. Kui juba sakslased wäljamaalasi enam usaldawad kui iseendid, siis oleks ehk kudagi wiisi wabandataw, kui lapsehoidjaid ja lapsekaswatajaid Rootsist wõi Norrast toodaks, maadelt, mis selles asjas senini wastuwaidlemata kõige paremaid tagajärgesid wõiwad näidata.

Kui esimesel elu-aastal lapsi kasvatamise wigasid ära tahetakse hoida, siis on tarwis kindlaks teha, kui palju last sel eluastmel üldse saab kaswatada. Selle peale wõib wastata, et lapsele kõige parem on, kui omased esimesel elu-aastal mingisugusid kaswatu-

felatseid ei tee. Pea-ülesanne on lastest asjata erutusmõjusid eemal hoida. Mafab see juba harilikude laste kohta, siis saab see närwiliste wanemate laste kohta tungivaks nõudeks. Nemad ilmutavad oma päritud kalduvusi kerge kookumise läbi. Laste kookumine ootamata nägemise-, kuulmise- või tunnete-erutusel mõjul on, nagu *O p p e n h e i m* seda nii hästi on kirjeldanud, esimene tundemärk, mille kaudu lapse närviline kalduvus end avaldab. Otsarbetkohase kasvatuse ülesanne on niisugusid lapsi ehitaja suurte erutuste eest hoida, ilma et sealjuures liig kaugele mindaks ning siis iga kõige väiksematki erutust kardetaks, vaid et neid mõjusamate erutustega aegamööda katsutaks harjutada. Kookub laps, kui näituseks keegi tema woodi juurde astub, siis ei pea sellepärast veel kõigile ära keelutama lapse woodile liginemast, vaid last peab nii asendatama, et ta tulijaid juba suuremast kaugusest näha võib ja selle läbi mulje üllatav mõju kaduma läheb.

Esimene tähtis kasvatuseendue on, et laps ajaajotusega harijuma hakkaks. Selleks annab toitmine sündsat põhjust. Iga laps harjub soovi järele kindlate söögi-waheaegadega. Rahutute laste juures nõuab see küll teatavat

korraldusekindlust. Söögi-waheaegasid pida-
des ei ole meil mitte ainult toitmise kohta
tähtsa määrusega tegemist, waid tõepoolest
tahtejõu walitsemise esimese kaswatamisega.
See tuleb selgeste nähtawale, kui mahti on
lapsi tähele panna, kelle juures see esimene
kaswatuse-abinõu tarwitamata on jäetud. Pal-
jud tugewad lapsed kosuwad, kui neid rinnaga
toidetakse, nähtawaste ka siis, kui ühtegi
kindlat söögi-waheaega ei peeta, waid nad
päewal ja ööl, nii sagedaste kui nad aga rahutud
on, rinda saawad. Sel wiisil puuduliselt
kaswatatud laste juures tulewad ärawõõru-
tamise ajal suured raskused nähtawale, sest
ei ole mingit kunstliku toitmise wiisi olemas,
mille järele lapsed nii sagedaste ja niipalju
kui nad tahawad, toitu wõiwad saada, ilma
et sellest kahju karta oleks. Sellepärast
jääwad nad ärawõõrutamise järele alati hai-
geteks ja arst on sunnitud haige lapse kohta
kaswatuse-abinõusid tarwitama, mida wane-
mad terve juures wõimatuks pidasiwad. Kui
seesugusel korral arsti nõu-andeid tähele ei
panda, siis järgnewad rasked ja kauakestwad
toitmiserikked ja rawitsejad sattuwad wäga
pahasse seisukorda, sest et ikka raskemaks
läheb haige lapse soowisid täita. Laps läheb

ikka tujukamaks ja mida wanem ta on, seda enam terroriserib ta kõiki, kes temaga tege-mist teewad. Lapsed, kes juba toiduwõtmise asjus oma tahtmise kitsendust pole tundnud, ei võta ka mingit teist kaswatusenõuet omaks.

Toidutarvitamine annab ka weel teisest kül- jest põhjust ühte kaswatusenõuet silmas pidada. Paljud lapsed võtawad nähtawaste palju rohkem toitu kui nad tõepoolest tarvitawad. Jäetakse nüüd laste hooleks toidu rohkust ära määrata, siis juhtub enamaste, et nad kõige suurema mõõduga harjuwad. Rahtlemata on üksikute laste toidutarwidus mitmesugune. Need wahed aga ei tohi mitte wabanduseks olla, et lapsele ülemäära suurel mõõdul toitu anda. See saab ruttu harjunud wiisiks ja nähtawaks tarwiduseks. Nõndanimetatud suurte sööjate ületoitlus ei wasta mitte tar- widusele, waid on ainult selle tagajärg, et lapsi mõõdupidamisele ei ole kaswatatud. Sellele pandakse lapse esimestel elunädalatel wõi kuudel algus. Wanemad, keda mitte noorespõlwes mõõtu pidama ei kaswatatud, arwawad mõnikord, et nende laste juures päritud omadustega tegemist on, kui nad üle- määra toitu võtawad. See on ekfiarwamine.

Wanematel, kes ise toidu tarvitamises mõõtu ei pea, on laste toidutarwiduse kohta wõõriti ettekujutus ja nad kaswatavad lastes üle-määrase toidutarvitamise suureks. Kui kas-watust mõõdupidamisele ainult paleuseks tuleks pidada, siis ei oleks meil, arstidel, selle pärast mitte nii wäga tarwis waewa näha. Nähtused, et lapsed haiguse puhul seda wastupanemise-wõimulifemad on, mida mõõdukamalt neid toideti, sunnitwad meid selle peale tähelepanemist juh-tima, et tarwis on lapsi juba esimesel elu-aas-tal mõõtu pidama kaswatada.

Niisamuti peab selle eest hoolt kantama, et ka hingeliste erutustega kõige nooremas lapse-eas mõõtu peetakse. Rinnalastele peab küll wõimalust antama oma nägemisewõimu tarwitada, kui nad ärkvel on. Neid peab nii asendatama, et nad enam kui ainult oma woodi wõi wankri seinu näha wõiksid. Ei ole aga mitte õige nende tähelepanekut otfi-tud ja alati uute erutuste läbi wirgutada. Laste esimesel elu-aastal on waimlise kaswa-tuse pea ülesanne lastes tarwidusi nii wähe kui wõimalik elule äratada. Seda on laste juures, kes esimese elu-aasta lõpul weel jooksta ei saa, kerge läbi wiia. Neid aga, kes seda juba õige warakult wõivad, on juba

rassem nende edenemises tagasi hoida, sest
 kohawahetus teeb neile wõimalikuks palju
 uusi muljeid ja tähelepanekuid koguda,
 mis lapsel, kes ei käi, wõimatu on. Kuid ka
 ühest kohast teise liikuma lapse uudishimu on
 kerge õigetes piirides hoida, kui talle wõima-
 lust ei anta wabalt igale poole liikuda, kuhu
 ta aga tahab, ja sealjuures kõike, mida ta
 näeb, puudutada ning enese kätte kiskuda.
 On laps ülepea niikaugale jõudnud, siis on
 väga tähtis talle nii wara kui wõimalik enese-
 walitsemise mõistet selgeks teha. Kõige liht-
 samine jõutakse siin sihile, kui lapsi kaitse-
 aiakeses hoitakse, milles nad wabalt liikuda
 wõivad ja kus nendel mänguasjad tarwitada
 on, nad aga piiratud ruumiga peawad lep-
 pima. Enesewalitsemisele kaswatatakse last
 kõige pealt sel teel, et talle luba ei anta
 kõike omandada, mida ta soovib, ja kõike
 teha, mida ta tahab. Seda ei suudeta laste-
 tele küllalt aegsaste selgeks teha; muidu jõuawad
 nad aga warsti arwamisele, et jonniamise
 abil kõike kätte wõib saada. Tehakse kaswa-
 tusekatsetega alles siis algust, kui lapsel mõni
 aeg juba täieline wabadus on olnud ja see
 põhjusmõte wõimatu olukorra on loonud, siis
 tulewad laste juures rahulolematuse-awaldused

nähtawale, mis sagedaste isegi tõsisteks wiha-awaldusteks wõiwad kasvada. Kui lapsed soowide täitmata-jätmise tagajärjel ennast põrandale wiskawad, karjuwad, käte ja jalgadega trambiwad, siis ei tule seda mitte iseäranis elawa iseloomu awalduseks pidada, waid see on juba suurte kaswatusewigade tagajärg. Veel enam kui harilikkuude laste juures on tarwis psühopatiliste kaldumustega laste juures enesewalitsেমise kaswatamisega wõimalikult aegsaste algust teha, sest et nad wiha-awalduse puhul nõnda-õelda hingetuks wõiwad jääda wõi koguni krambid saada. Need haiguseawaldused ilmuvad ilka alles niisuguses wanaduses, mille eel küllalt aega pidi olema last kirjeldatud mõttes kaswatada.

See ei ole aga mitte ainukene põhjus lapsi warakult enesewalitsেমisele harjutada; ühtlasi tehtakse nendele ka selgeks, et ennast kellegi teise tahtmise alla peab painutama. Laps ei õpi mitte ainult mõistma, et ta ühte wõi teist asja mitte ei saa, waid ta õpib ka aru saama, et see selle isiku soowil ehk käsul sünnib, kes tema kaswatuse eest peab wastutama.

Rõige tähtsam põhjus, mis pärast meie, arstid, laste enesewalitsেমise kaswatamise

poolt peame seisma, on, et see mitte ainult lapse waimlistele, waid ka kehalistele tegevustele tarwilik on. Et seda arusaadawaks teha, toon siin järgmise näituse: esimene kasvatusenõue, millega esimesel elu-aastal algust wõib teha ja mida sagedaste ka heade tagajärjedega läbi saab wiia, on kasvatus puhtusele. Harilikult jõutakse lastega esimese aasta lõpul wõi teise algul niikaugele, et nad ainult siis kusewad ja musta teewad, kui neid pakutatakse. See nõuab tahtmisejõust olenewat kehalise tegevuse walitsemist. Lapsed, keda üleüldiselt puudulikult enesewalitsemisele kaswatatakse, kaotawad hiljemas eas sagedaste juba kord kätteõpitud wõime, tahtmise järele kusta ja musta teha. Lapsed, kes kindlaste puhtust pidasiwad, teewad endid päewal wõi ööl mitu korda märjaks, ja kõik manitsused ja isegi karistused on mõjuta. Radumaläinud kasvatusetagajärge ei saa enam pedagogikaliste abinõudega uueste maksuma panna. Siin peab arst oma mõjuawaldawa arstimise wiisiga lapse haiglast tahtenõrkust, millega meil siin tegemist on, parandama. Seltsamal wiisil tulewad laste juures esimestel elu-aastatel mõnesugused haigusenähitused ilmfiis, mille põhjust alati ainult

puudulikest enesewalitsemisele kaswatuselt tuleb otsida.

Lapse iseloomu põhjusjooned arenewad juba kõige õrnemas eas wälja ja nende peale awaldawad pea-asjalikult kaks asja oma mõju. Üks nendest on kaswatus, teine terwise-seisukord. Terwed rinnalapsed on pea-aegu ilma eranditeta rõõmsad, alati naljatamiseks walmis. Nende huwitus ümbruse sündmuste kohta on elaw. Kes wäga palju terweid rinnalapsi on näinud, võib ainult arwamisele jõuda, et tõsidus inimesele külge pole sündinud. Ümbrusel on rinnalapse peale nimelt niipalju mõju, et ta oma tõsise või rõõmsa olekuga teda järeleaimamisele awateleb. Tõepoolest tõsised on aga ja jääwadki selleks niisugused lapsed, kes esimesel elu-aastal haiged on. Isegi kergemad toitmiserikted wõiwad iseenesest rõõmsa lapse tõsiseks teha. Lühikese haiguse mõju ei ole mitte kestew. Terweksaamisega tuleb siis ka lapse rõõmus meeleolu jälle tagasi. On aga lapse terwise-seisukord esimese või ka weel teise elu-aasta jooksul toitmiserikete ja külgehakkawate haiguste läbi rikunud, nagu seda mitte harwa ei juhtu, siis ei omanda laps ka hiljemine, isegi kui ta kehaliselt jälle kosub ja kõik tagasi

võidab, mis ta haiguse läbi on kaotanud, ometi mitte niisamasugusid iseloomu-omadusi, kui laps, kes selsamal elujärgul alati terve oli. Ta jääb tõsiseks ja tal on liig suur hellus paljude väikeste erutuste vastu olemas, mille läbi terved lapsed oma head meeolelu mitte rikkuda ei lase. Iga haigus, mis keha tabab, toob enesega aga ka veel selle halbtuse kaasa, et tema pärast sagedaste igasugune kasvatusekatse kõrwale jäetakse. Alles kehaliste haiguse-tundemärkide paranemise järele jõutakse niikaugemale, et selle wea tagajärgeid parandada võib. Kasvatusepuudused annakivad ennast laste juures, kes kahe esimese aasta jookkul haiged olivad, veel suuremal määral tunda, kui mitte haigete rinnalaste huwitufeta olek tasandawalt ei mõjuks. Meie peame seda weaks lugema, kui haige lapse juures kõik kasvatuseõuded kõrwale jäetakse, ja teeme selle küsimusega veel ühes järgnevas ettelugemises tegemist. Siin olgu ainult selle peale näidatud, kui tähtis see lapse waimlise arenemise kohta on, kas ta oma elualguse terwes wõi haiges olekus mööda on saanud.

III ettelugemine.

Raskeid kasvatusewigasid võib arst laste juures selles wanaduses tähele panna, mil neil kõnekeel areneb. Alles kõnekeele arenemine teeb rawitsejatele võimalikuks lapsi radadele juhtida, mis mitte ainult lapse-ear, waid ka pärastise elu kohta tähtsad on. Enamaste katsutakse lastele ainult ühte keelt õpetada. Maades wõi õigemine hõlmed — perekondades, kus kahte keelt ühel wiisil räägitakse, tuleb ka ette, et lastega algusest saadik kahte keelt kõneldakse. Elunähtus õpetab, et ka kahel keelel rääkimine kergeste läbiwii-daw on.

Kõnekeele arenemise eel käib keelest arusaamine. Kuulewad lapsed alati kahte keelt, siis harjuwad nad selle seisukorraga ka ära. Kui nad rääkima hakkawad, tarwitawad nad sõnu pea ühest, pea teisest keelest ja õpiwad nähtawaste sellesama aja jooksul kaks keelt ära, kuna laps, kes ainult ühte keelt kuuleb,

üksnes selle omandab. Kui see tõepoolest õige oleks, et laps niifama hästi kaks keelt kui ühe ära võib õppida, siis oleks see niisugune tulu, mida keegi oma lapsele keelama ei peaks. Et see aga mitte nõnda ei ole, annab ennast tunda, niipea kui lapsed koolis käima peavad hakkama. Siis tuleb avalikult öelda, et lapsed kumbagi keelt põhjalikult pole ära õppinud, ja oldakse sunnitud, et koolinõudmisi ühes nendest keeltest täita, teist meelega kõrvale jätma, et lapsed oma töös nendest mitte taha ei jääks, keda ainult ühes keeles kasvatati, keeles, mis ka kooli õpetajaleks on. Kooliõpetust tähele pannes peab õigeks tunnistama, et laste harjutuses ainult ühes keeles kasvatatakse ja nimelt selles, mis pärast õpetajaleks saab. Teise keele õpetamisega peab alles siis alustatama, kui laps esimest juba hästi räägib. Sellest, et laste ainult ühes keeles kasvatatakse, on veel see tulu, et temas aegsaste rahvusettevõtte elule ärkab. Rõõge enam ülejookstuid ühe rahvuse juurest teise juurde võib seal tähele panna, kus lapsi algusest saadik ühtewiisi kahe keelega harjutatakse. Seesugustel lastel puudub emakeele mõiste, sest et nad oma emalt alati kahe keelt on kuulnud.

Uinult kooliõpetuse ja rahwusetunde kaswatamise seisukohalt wõib kahtlusi kahe keele tarwitamise kohta selles eas olla, mil lastel kõnekeele arenemise aeg on. Ei ole mingit põhjust karta, et see lapsi waimliselt ülearu koormaks.

Keele arenemise ajajärgul tabawad lapsi weel teised kaswatusewead, mille peale arstid oma tähelepanekut peawad juhtima. Kui laps niikaugele on jõudnud, et ta oma küsimistele kindlat kaju oskab anda, tarwitab ta seda osawust, et oma ümbruselt wõimalikult palju teada saada. Selles wanaduses on lapsed üliarmsad, ja igaiüks rahuldab hea meelega, niipalju kui wõimalik, nende uudishimu. Nende küsimiste peale wastamise läbi ei edene mitte ainult lapse kõneosawus, waid ta saab ühtlasi ka esimese ja tähtsama õpetuse. Laps pärib alati talle tundmata asjade ja seletuste järele ja saab iga wastusega midagi uut teada. Mida enam inimene oma hariduses edenenu on, seda vähem on wõimalik alalõpmata uut pakkuda ja täiskaswanu ei sattu küll kunagi olukorda, kus ta ühel päewal nii palju täieste uut kuulda saaks, nagu laps sel edenemiseastmel, mil ta küsimise kätte on õppinud. Igas koolis on õpe-ained karwapealt iga päewa, iga kuu ja aasta jaoks kind-

laks määratud ja katsutakse alati tähele panna, et ühel päeval pakutava õpesisu mõdt mitte üle hariliku keskmiiste annetega lapse vastuwõtmišejõu ei käiks. Nõndasama on väga tähtis ülesanne kindlaste järele kaaluda, kui kaugele lapse esimesele uudishimule vastu wõib tulla, ilma et talle liiga tehtaks. Pererkondades, kus kellelgi palju aega ei ole lastega tegemišt teha, järgneb iseenesest, et laps ainult harukordadel mahti leiab täiskaswanutelt lugemata palju seletusi küšida ja selle läbi liig palju teada saada. Kui mitu last olemas on, kelle wanadus kõige lühemast wanadusewähešt kuigi palju üle ei ulata, siis on neil palju üksiteisega tegemišt ja sellepärast ei saanad alati mahti täiskaswanutele küšimisi ette panna. On wanematel ainult üks laps wõi jälle mitu, kes üksiteisele aga mitme aasta pikkuste waheaegade järele on järgnenud, ja ei ole nendel enestel pealegi muud tegewušt, kui alaliselt laste seltsis wiibida, siis tehtakse, nagu elunähtused on näidanud, sagedaste selles wiga, et esimeste aastate õpetusehulka küllalt kindlaste ära ei jaotata. Niisugustes oludes räägiwad lapsed alati täiskaswanutega, kes alalõpmata nende küšimiste peale wastawad, ja lapsed edenevad feeläbi waimliselt

üliküireste. Selle üle tuntakse enamaste suurt
 rõõmu ja ei jõuta lapse tarku küsimisi ja tema
 teadmisi küllalt imestada. Iseenesest mõista
 võib niisamasugune olukord ka seal tekkida,
 kus wanemad mitte ise ennast lastele ei pühen-
 da, vaid kasvatuse oma abiliste hoolde jätavad,
 kuigi wiimaste poolt selles asjas harwemine
 liialdatud agarust karta on. Ei ole kah-
 jaks sugugi teada, mis sugusid hädaohtusid
 seesugune kaswatus lapsele ähwardab tuua.
 Puudub arusaamine selle kohta, et täiskas-
 wanute rääkimine lastega wiimastele alaliseks
 õpetuseks on. Meie elame niisugusel ajal,
 kus koolilaste üleliigset waimlist koormamist
 liiga kardetakse. Säetakse sagedaste tähele
 panemata, et see hädaoht üheski wanaduses lapsi
 rohkem ei ähwarda, kui just sel ajal, mil nad
 rääkima õpiwad, nende teadmisehimu ärkab
 ja nad seda küsimiste kaudu juba rahuldada
 mõistawad. Koolilaste waimline ülearu koor-
 mamine, millest me weel pärastpoole rää-
 gime, ei ole mitte kindlaks tehtud. Niisugune
 ülearu koormamine on aga laste juures esi-
 mestes elu-aastates, ammu enne kooli-aega
 olemas. Paljud wanemad usuwad küll, et
 last esimestes elu-aastates mitte õpetada ei
 tohi, sest et see teda waimliselt üleliiga wõiks

wäsitada. Nad hoiawad kartlikult selle eest, et lapsele mitte mõnda salmikest ehk laulu kätte ei õpetataks. Nad ei falli ühtegi õpe- wiisi, mis tõeste heade asutuste, nimelt laste- aedade õpetawaks on. Kõige selle kartuse peale waatamata ei näe nad selles mingit wiga, kui nad terwed päewad otsa lastega kõiksugu võimalikkude ja wõimatute proble- mide üle räägiwad.

Juba enne rääkima-õppimist wõib lapsele selgeks teha, mis talle lubatud ja mis luba- mata on. Niipea kui võimalik on keele abil midagi selgeks teha, peab seda mõistet edasi arendatama. Harilikult wiidakse seda nõnda läbi, et kõige tarwis, mis lapsele keelatud on, üks ainus nimetus walitakse. Tähelepanekud näitawad, et lapsed juba selles edenemiseastmel selgeid tundmusewahesid awaldawad. Ühele jaole lastele läheb korda sel teel sõnakuul- mist õpetada, et lubamatat järjekindlalt ühe sõnaga tähendatakse. Teise liiki langewad lapsed, kellele ainult sõna mitmesugusest too- nitamisest küllalt saab, et neid mitte ainult lubamatast eemale hoida, waid nendes wõib kätse peale suurt rõhku pannes koguni rõhu- tud meeoleolu äratada. Nii tundlikka lapsi on kerge üksi juba keele abil sõna kuulma

õpetada. Kolmas liik lapsi on otse nende wastandid. Nende juures tuleb pea ilmsiks, et üksnes keelest veel kasvatamise otstarbeks ei jattu. Siin tõuseb küsimus, mille üle palju on waieldud: mis sugusid abinõusid peab walima, et lapsi sõnakuulmisele sundida? On kaks abinõu olemas: tasu ja karistus. Waieldakse ainult teise abinõu otstarbekohasuse üle. Esimest loetakse pea-aegu iseenesest mõistetawalt otstarbekohaseks. See on aga suur eksitus. Antakse lapsele tasu, kui ta ainult lubatud wõi soowitud teeb, siis järgneb sellest warsti wale ettekujutus, et sõnakuulmise otstarbe on tasu saada. Tasu andmine on ainult seal kohane, kus laps midagi lubamatat tegemata jätab ja tema tähelepanekut iseäralise rõhuga selle teguwiiši tähtsuse peale tahetakse juhtida. Uga ka selle juures tõusewad kahtlused. Kaswatus peab alati selle poole sihitud olema, et lastele sõnakuulmine iseenesest mõistetawaks saaks, aga mitte tarwis poleks neid tasu wõi karistuse läbi sellele sundida. Isegi siis, kui ainult mingi keelatud asja tegematajätmise korral tasu antakse, tõuseb lapsel ihaldus asjade järele, ja seda ei wõi keegi soowitawaks nimetada. Laps kuuleb sellepärast sõna, et see temale kasulik on, ja ta järeldab

fellest täie kindlusega, et see kõige tähtsam eluseadus on. Tasul kui kasvatuse-abindul on weel see halbtus, et teda mitte piiramata suurendada ei saa. Lapse soowid ei ole kuigi armurikkad ega mitmekesised. Sellepärast jõutakse warsti niikaugale, et taju mõju kustub. Antakse lapsele tasuks näituseks maius-asju, siis jätab see hakatuses harwa oma mõju awaldamata. Tarwitatakse seda tasuandmise-wiisi aga liig sagedaste, siis kaob maiusasjade ihaldatus nõnda, et laps neid enesest eemale lükkab.

Res last mitte kohe karistada ei taha, et temale sõnakuulmist õpetada, on selleks sagedaste funnitud, kui tasuandmise-wiis enam mõju ei awalda. See on juba niisuguse kaswatusewa parandamine, mille eest hoida tuleks. Karistuse-abindud, mis meil laste tarwis nende esimestel elu-aastatel käepärast on, oledwad lapse soowi ehk palwe tagasilükkamine wõi kehaline karistus. Esimesi karistusi wõib iga lapse juures tarwitada; nende mittetarwitamine annab alati tunnistust, et wanemad ehk kaswatajad tähtsatest kaswatusemäärustest täieste aru ei saa, wõi näitab nende haiglast tahtmisenõrkust. Ühelegi waatlejale ei wõi tähele panemata jääda, et aga ka lapsti olemas

on, keda sellega üksi sõna kuulma ja ennast teise tahtmise alla andma ei saa õpetada. Nende jaoks on ja jääb kehaline karistus tarvilikuks kasvatuse-abinõuks. Selle peale peab aga kui kõige waljema karistuse peale waadatama ja teda sellepärast ainult haru- kordadel tarwitatama. Kehaline karistus awaldab üksnes siis mõju, kui tema kaasas tõepoolest walutundmus käib. Paljud waim- lifelt alawäärtuslised ning tahajäänud lapsed on walutundmuse wastu õige tuimad, nii et isegi nõelapisted, põletamised ega muud wigastused walu ei sünnita. Walutundmuse puudumine on tähtis waimlise alawäärtuslik- kuse tundemärk. On kergeste arusaadam, et niisuguste laste kohta kehalik karistus mitte soowitawat mõju ei wõi awaldada. Rahjuks tunneb alawäärtuslisi lapsi fagedaste alles kooliõpetaja ära; kuni kooliajani waadatakse nende kui isemeelsete laste peale, keda raske on kaswatada ja keda siis hoopis eksiwiihil palju peksetakse.

Kehalist karistust wõib aga ka harilikude laste kohta ainult niikaua tarwitada, kuni walutundmus alles mõju awaldab. Tõuawad lapsed sellesse easse, kus nad ennast niisuguse karistuse läbi oma autundmuses haawatud

tunnemad olewat, siis ei tohi seda enam tarwitada, sest et selle tagajärg muidu kangekaelsus ja põlgatus kaswatajate wastu on.

Kaswatajad ei fattu siis mitte ülewalnimetatud seisukorda, oma kõnede läbi lapsi waimliselt ülearu koormata, ja ka mitte hädaohu, neid sagedaste karistada, kui nad laste otstarbekohase tegewuse eest hoolt kannawad. Lastatel enne kooli-aega on niisuguseks tegewuseks mäng ja õpetus, mis lastes karwapealset waatlemist, püüwust teatava otstarbekohase tegewuse jaoks ja kehalist osawust peab kaswatama. Need on põhjusemõtted, mis lasteaedades õpetuseandmise juures mõõduandwad on ja mille otstarbekohasuse peale mitte küllalt tähelepanekut ei suuda juhtida. Lasteaiad on õnnistuserikkad asutused kõige pealt nendele perekondadele, kus ainult üks laps on wõi kus mitu last, kelle wanadusewahed suured on, sest kõige paremad mängud nõuawad ligikaudu ühewanuste laste seltsi. Peale selle on lasteaegade juhatus isikute käes, kes õigesti kaswatusewiisides koolitatud on, kuna wanematel sagedaste tarwilised teadmised selle jaoks puuduwad. Nende tulude peale waatamata on lasteaedadel alles palju wastaseid. Üks wastuseismise põhjustest on see, et laste

koosolemine, nagu koolideski, enesega haiguste külgehaakumise hädahoju kaasa toob. See vastuseisimine on põhjendatud. Peab aga järele kaaluma, kas see lapsele suuremaks hädahojuks on, kui ta külgehaakawa haiguse saab wõi kui teda esimestel aastatel puudulikult kaswatatakse.

Ma arwan kindlaste wõlida wõiwat, et wiimane hädahoht suurem on, sest külgehaakawad haigused, mida lastel warem wõi hiljem ikkagi wõimalik on saada, toowad suuremalt jaolt ainult möödaminewat kahju, kuna puudulise kaswatuse tagajärjed ennast kõigel eluajal tunda annawad. Et külgehaakawate haiguste sissetoomist ära hoida, selleks ei ole mingit muud abinõu olemas, kui wanemaid paluda, et nad lapsi, kui need päris terwed ei ole wõi kui wanematel lastel sellesamas majas külgehaakawaid haigusi on, laste-aedadesse ei saadaks, — nendes käimine ei ole ju funduslik. Hädahoht wäheneb ka, kui laste-aedadesse mitte liig palju lapsi wastu ei wõeta; on ju iseenesest mõistetanu, et külgehaakawaid haigusi harwemine ette tuleb, kui 40 lapse asemel ainult 10 last ühes mängukoolis koos on.

Teine põhjus, mis pärast laste-aegade wastu oldakse, on see, et lastele seal mitte

ainult otstarbekohase tegewuse tulu osaks ei saa, waid et neil seal mahti on ka teiste laste wallatusi ja wiisakuseta olekut näha ja omandada. See wastuseisimine põhjened õige laialilagunenud arwamise peal, et ainult teiste perekondade lapsed wallatud on, omad aga mitte kunagi. Selle juures õpetawad aga elunähtused, et just need lapsed, kelle wanematel kõige suurem ilmeksimatus-eiseteadmus ei puudu, enam wallatusi teewad kui teised kaswanidud. Peale selle on niisugune kahtlus weel umbusalduse awalduseks laste-aedade juhatajate wastu, kuna see umbusaldus sugugi põhjendatud pole, sest need näewad laste wallatusi sel põhjusel, et nad erapooletumad on, palju selgemine kui wanemad ise, ja nendel kui wõdrastel autoritetidel on kergem parandawalt mõjuda.

Laste mängud peawad nii walitud olema, et nad lapselt mitte liig suurt waimutegewust ei nõuaks. Seda nõuet täidawad kõige paremine liikumise- ja laulumängud. Nende toimepanemiseks on aga mitme lapse koosmängimist tarwis ja sellepärast ei ole nende tarwitamine majades, kus seda kõige tungiwalt tarwis oleks, mitte wõimalik, nimelt

seal, kus ainult üks laps olemas on või kus lapsi suured wanadusewahed üksteisest eraldavad. Liikumise- ja laulumängude asetäiteks ei saa me üksikule lapsele midagi kohast pakkuda.

Mäng ei või ega tohi aga lapse ainu-
tene tegemus olla. Peab veel niisuguse tege-
muse eest hoolt kantama, millel pea-asjalikult
otstarbekes oleks last vaatlemisele harjutada.
Niisuguse õpetuse väärtust hinnatakse sage-
daste liig madalalt; nimetatud nähtuse põhjus
peitub selles, et alg- ja keskkoolide õpetawas
wõrdlemisi vähe rõhku põhjaliku vaatlemise
arendamise peale pandakse. Et lapsi waatle-
misele kasvatada, peab juba warakult algust
tehtama; seda võib kergeste töödega algada,
mille juures ülesannete täitmiseks hoolsat ees-
kirja ehk mudeli vaatlemist hädaste tarwis
läheb. Kui laps näituseks ehitusepakukesi ees-
kirja järele üles peab seadma, siis on ta sun-
nitud seda eeskirja tähelepanelikult vaatlema.
Nii saab ehitusepakukestega mängimine õpe-
tuse-abinõuks. Antakse lapsele ehitusepaku-
kesed nii kätte, et ta nendega teha võib, mis
tahab, siis ei õpi ta muud kui ainult otstar-
beta mänguga oma aega mööda saatma.
Praegu on mängude väljavalik, mis lapse
vaatlemist äratavad, nii mitmekesine, et nende

õpe-abinõude muretsemine mingit raskust ei walmista. Wigasid tehtakse sagedaste aga mængude liig kiire wahetamisega wõi jälle sellega, et neid lapsele niisugusel kujul antakse, mis nende wäärtust wähendab. Kui lapsele lihtsate ehitusepakukeste asemel näituseks ühest ära wõetaw raudtee-sild antakse, mille kokkuseadmine isegi mõnele täiskaswanule raskusi teeb, siis pole see õige. Paljugi sellest, mida laste mänguasjade walmistamises esimesel pilgul edusammudeks wõiks pidada, ei tähenda siis ligemal waatlemisel muud kui otse tagurpidi-minekut.

Teine tähtis nõue, mida laste tegewuses esimestest aastatest peale filmas tuleb pidada, on, et neid püsivusele kaswatataks. Seda nõuet peaksin ma üheks kõige tarwilikumaks, sest püsivus, mida teatava asja juures tegewuses olles ilmutatakse, on kõige tähtsam tööwiljakuse alus inimese pärastises elus ja lapse kohta on tal peale selle weel otstarbeks seda ära hoida, et mitte liig kiire tegewusewahetuse pärast üle õige mõõdu minew erutus ei järgneks. Lapsed, keda esimeste 6 aasta jooksul ühe wõi teise asjaga püsivald tegemist tegema ei kaswatatud, sattuvad kooli-eas kooli nõuetega raskesse wastolusse, sest et nendele

alles kooliõpetuse juures see iseloomu-omadus kätte peab harjutatama, mida nad sinnamaale mitte pole omandanud. Tarwidus tegewuse wahelduse järele ei ole ühelegi lapsel külge süündinud, waid on alati kaswatuse tagajärg; ta võib nii suureks kasvada, et arst selle wastu õige energialiselt wälja peab astuma. On lapsi olemas, kel juba 4- — 5-aastaselt terve ladu mänguasju on, ja sealjuures küsiwad nad weel igawust tundes, mis nad peawad tegema, sest kõik on nende kohta ihaldatavuse kaotanud ja silmapilgu jookkul ei ole võimalik midagi uut leida. Niisuguste paljundudwate laste juures tulewad psühopatia tundemärgid nähtawale, mille pärast arstilt nõu küsitakse. Niisugusid lapsi ei saa mitte arstliselt, waid ainult kaswatuslisel teel parandada.

Järgmine kaswatusemääruste eesmärk on, et lastele esimestel aastatel mitte ainult käte osawust ei harjutata, waid terve keha painduwust. Käte osawuse edendamiseks on *F r ö b e l i* lastemängud kõige paremaks õpetabinduks. Rehalist painduwust võib otstarbekohaste, lapse wanadusega kokkukõlas olate harjutuste waral edendada. Nendega võib juba kahe- kuni nelja-aastaste laste

juures algust teha. Nad ei ole aga mitte ükfiu lapse juures läbiwiidawad, waid nõuawad mitme lapse koosõpetamist. Ükfit laps tunneb wõimlemiseharjutusi tehes igawust. Wõtawad aga mitu last sellest osa, siis on kerge nendes huwitust ja lusti ühiste harjutuste wastu äratada, ja külgesündinud järeleaimamise-tung teeb wõimalikuks wõimlemiseharjutusi lestwalt edasi teha. Esimesste aastate wõimlemiseõpetus peab ainult kõndimise ja wabaharjutusi enesesse mahutama. Sagedaste katsutakse kehaharjutuse-nõudeid sellega täita, et korteris wõi aias wõimlemise-abinõud üles seatakse. Nendega ükfi ei saa harilikult weel palju korda saata, sest et neid mitte kaua ei tarwitata. Ja ka siin tuleb ilmsiks, et nende tarwitamiseks kõige enam weel selle läbi hoogu saab anda, kui lapsi suuremal arwul wõimlemise-abinõude ümber kogutakse. Lastes alla seitsmendat elu-aastat äratawad wõimlemiseharjutuste seast küll ritwa, kõiit wõi redelit mööda ronimised kõige hõlpsamine huwitust. Need on ka sellepärast otstarbekohased, et nad ülemise kehajao lihakseid karastawad. Enamal jaol lastel on suur wähe ülemise ja alumise kehaosa lihaste tugewuse wahel olemas. Jalgade lihaksed edenewad kõndimise ja jookse-

mise mõjul ilma järele aitamata. Sellewastu jääwad käewarre-, öla- ja seljalihaksed oma edenemises taha, sest et lapsed neid vähem tarwitawad. Wõimlemine peab sellepärast peaaesjalikult sinna- poole sihitud olema, et ülemise kehajao lihaksid karastada.

Sagedaste arwatakse, nagu oleks jalutuskäik kehaliisele edenemisele väga tarwilik. Jalutuskäigud, liiatigi weel jalutusõidud, ei ole lastele mitte sündsad tegewused. See on küllalt kurb lugu, et kui suurtes linnades lapsi päikese ja waba õhu kätte tahetakse wiia, siis muud üle ei jää kui nendega jalutama minna. Just sellepärast peawad ka arstid selle peale seda enam tähelepanemist juhtima, et see wale on. Kui lapsed wõi, mis weel halvem on, kui üksik laps täiskaswanu saatel jalutab, siis räägivad nad alalõpmata täiskaswanutega, wõi kui nad seda ei tee, siis tunnewad nad igawust ja wäsiwad pea ära. Halbtus, mida täiskaswanutega jutuwestmine lastele toob, rikub waba õhu käes liikumise tulu. Lastele peab mahti antama väljas liikuda, aga sel wiisil, et lapsed wabalt kuskil aias, aasal ehk mänguplatstil jooksta wõiwad. Niisugust jalutamaskäimist, kus lapsi toredates riietes korralikult puiesreedel ehk puies- tikudes ühest kohast teise weetakse, tuleb waleks wiisiks pidada.

IV ettelugemine.

Üks tähtsamatest kasvatusesküsimustest on see, mil viisil lapsi enne kooli-aega waimliselt äratada tohib ja mis sugune waimline tegevus nendele kohane on. Haritud rahwakihtides peetakse selleks walmide ja muinasjutude jutustamist sündsaks. Seda võib ka arst heaks kiita, kui sellega mitte liig wara peale ei hakata ja õiget mõõtu peetakse. Ei või aga ometi mitte salata, et sealjuures lapse tundlikkust filmas peab pidama, sest wäga elawate tundmustega lapsele võib juba muinasjuttude ja walmide jutustamine kartlikku olekut, elawaid unenägusid ja isegi unerikkeid sünnitada. Iga jutustuse puhul tuleb wõimalikult filmas pidada, et selle läbi lastes hirmu- ja kartusemõistet ei äratataks, mis kehtwalt ja pahaste nende hinge peale mõjuks.

Lastekohane äratuse-abinõu on pildiraamatud. Nende abil võib head waatlemiseõpetust algada. Rahjuks on meil aga wähe tõeeste häid pildiraamatuid olemas. Suure-

malt jaolt paistab nende juures filma, et joonistajatel ja autoritel selge ei ole, mida lapselt tohib nõuda ja milleks tal arusaamist on. Nii walitakse pildid, mis nii kunstlikud on, et lapsed nendest aru ei saa. Kui näituseks lehm kümne wärwiga üles maalitakse, et kunstiliselt mõjuda, siis ei ole see lapse waatlemisewiisi kohane. Looduses näeb ta lehma ühe- wõi kahewärwiliselt. See nõuab suurt küpsust, et lehmapiildil paljude wärwide ots-tarbest aru saada. Weel pahem on, kui pildiraamatutes moodne kunst ennast awaldab ja lastele stiliseritud taimi pakub. Ma olen järele katsumud, et isegi terastele lastele sõherdused moodsad katsed ei meeldi. Tähelepanemise-wäärt on, et laialt tuntud ja kõige rohkem armastatud Saksa pildiraamat „Struwelpeter“ (Sarjuspea) arsti kofku seatud on. Laste pildiraamatute kirjandus oleks wist otstarbekohasem ja parem saanud, kui arstid selle hariduse-abinõu eest enam hoolt oleksiwad kandnud.

Uline, mille najal lapsi enne kooli-aega waimliselt äratatakse, wõib ka usuõpetuse alalt wõetud olla. Selle kohta, kudas ja kas lapsi usuõpetusega ülepea tuleb tutvustada, on praegu mitmesugusid arwamisi olemas. Kõik usuõpetused sisaldawad kõige tähtsamaid

otstarbekohase kasvatuse põhjusemõtteid. Wanemad, kes tõepoolest oma lapsi usuõpetuse põhjusemõtete järele kasvatavad, leiavad sellest kindla juhtnööri, kudas õieti toimetada. Wanemad, kes ennast sellest asjast wabastawad, on sunnitud enestele kaswatuselawa looma, mis enese tehtud usuõpetuse sarnane on. Selleks läheb suurt iseteadwust tarwis, kui keegi arwab midagi paremat luua wõiwat kui mitmesugustes usuõpetustes leidub. Iseenesest mõista ei tule usuõpetust mitte selleks tarwitada, et lastes usulisi wastolusid ja põlgust elule kutsuda.

Reegi ei pea otstarbekohaseks kõiki aineid, mille üle täiskaswanud omawahelises läbikäimises räägivad, ka laste juuresolekul kõne alla wõtta. Selle üleüldise põhjusemõtte wastu eksitakse ometi sagedaste sel wiisil, et lastega kehategewuste ja haiguste üle räägitakse. Selle tagajärg on, et lapsed endid aegaste kartlikult waatlema hakkawad ja iga mittehariliku tundmuse kohta liig suurt huwist tunnewad. Psühopatiliste kalduwustega laste juures tulewad suggestiwilised, wane-matelt nende peale üle minewad mõjud sel kombel nähtawale, et nad warem wõi hiljem nendesamade raskuste üle kaebawad,

mille üle nad wanemaid kuulewad kõnelewat. Ja mitte üksi seda, et niiviisi haigusetuundeid lastele edasi wõib kanda ehk suggererida, waid ka nende parandamine wõib raskemaks muutuda, kui lapsed kuulewad, et wanemad niisamasuguste haigusenähtuste all aastate kaupa on kannatanud ehk weel kannatawad. Lastele wõib sel wiisil koguni sedagi suggererida, et nende haigus parandamata on. Igas perekonnas peaks põhjusmõttest kinni peetama, keha ja tema tegewuste üle laste juuresolekul mitte rääkida, ja seda ka siis meeles pidama, kui laste juures mingisugused rikked nähtawale tulewad. On laps näituseks nõrk sööja ehk puudub tal tõepoolest söögi-isu, siis ei parane asi selle läbi, et igal söögiajal selle aine üle suuri harutusi peetakse, sest sel teel ei jõuta kaugemale kui et lapsed iga söögiaja eest tõsist hirmu hakkawad tundma, mitte sellepärast, et nad söömist, waid selle juures peetawaid kõnesid kardawad. Siin kõnelewad õige paljud arstlikud tähelepanekud selle poolt, et lapse söögiisu suurel määdul tema hingelisest terwise-seisukorrast ära oleneb. Nii sööwad paljud lapsed kõike, mis nendele ette pandakse, ja rohkesti, kui neid wanemate majast eemale, wõõrasse ümbrusesse wiidakse; kõige otstarbekoha-

sem on, kui neid wõõraste laste hulka wiidakse. Perekondades, kus soolikate tegewuse peale liig suurt rõhku pandakse ja igapäew suure tõsidusega selle aine üle räägitakse, kas laps musta on teinud ja kas see kõiki nõudeid on täitnud, wõib kasvatusel lastesse tõeste hirm selle filmapilgu wastu asuda, kus nimetatud tegewus peab sündima. Kui mingisugune korratus juhtub, siis tarwitatakse niisuguste laste juures kohe kõige mitmekesisemaid wastu-abinõusid. Selle tagajärg on jällegi hirm, mis laste peale takistawalt mõjub ja kõhu kinniolemiseks põhjust annab. Niisugusid näitusi wõiks weel palju ette tuua. Arst, kes mitte arwesse ei wõta, et see laste hinge peale paha mõju awaldab, peab walele otsusele jõudma ja seda teisiti seletama. Kõik nimetatud mitte-otstarbekohased kõned lastega wõi nende juuresolekul toowad enesega seda kaasa, et nendes haiguselunne elule ärkab. Haigete laste juures arwab enam jagu wanemaid enestel kohuse olewat igasugust kasvatusi ära jätta. Sellest saawad lapsed väga ruttu aru ja nad tarwitawad olukorda wõimalikult alati oma kasuks. Selle tagajärg on siis sõnakuulmatad, ettekujutatud haigusenähtustega lapsed. Siin on arstil tänuwäärt ülesanne wanemate tähelepanekut

nende wõõriti teguwiiši peale juhtida; aga ka arst ise peab õieti toimetama. Ta ei tohi lapse juuresolekul arstliku seletusi anda, ei pea näituseks wiie-aastase lapse juures mitte ütleva, et tema närwiline on, ja ei tohi oma tegewuses liig suurt agarust üles näidata, kus selle wastand, sihikindel hooletusesse-jätmine kohane on.

Mitte ainult terwete ja heaste arenenud laste juuresolekul ei pea igasugused arstlikud seletused ära jääma, waid ka õrnade ja tõepoolest haiglaste laste kuuldes. Rõige suurem ülekohus on, kui wanemad alaliselt oma rahulolematust selle kohta awaldawad, et nende laste kehaehitus õrnem ja peenem on kui teiste perekondade omadel, sest nende omaduste juures ei ole keegi süüdi, waid neile on juba idanemise algul põhi pandud, nad on päritud. Harilikult oliwad wanemad esimestel elu-aastatel niisama õrna kehaehitusega. See unustatakse ainult ära ja imestatakse, kuidas nähtawaste tugewatel wanematel õrnad lapsed on. Nõrga kehaehituse pärast ei ole aga lastega nende kaswatuse asjus mitte tarwis erandid teha. Ka haiglaste laste keha eest hoolitsemine ei tohi nii kaugele minna, et sealjuures kõik kaswatusenõuded kõrwale jäetakse, mida terve lapse juures küll tarwi-

tatakse. Haiguse-veisuford ei lähe selle läbi mitte pahemaks; kasvatusse puudumine loob niisuguses olukorras, kus ergutawa haiguse mõjul isegi juba erutatud on, enam kui terve lapse juures, eeltingimisi närwiliste for-
ratuste tekkimiseks.

Dige lahku lähewad arwamised selle kohta, misuguses wanaduses muusikaõpetusega tohib algada ja kas temal ülepea suurt wäärtust võib olla. Paljud hoiatawad selle eest, et muusikaharjutustega mitte warakult, iseäranis mitte enne kuuendat elu-aastat algust ei tehtaks. Üleüldiselt võib selle arwamisega nõus olla. Ühelt poolt ei ole laste käed ja käewarred enamaste mitte weel küllalt wälja arenenud, et muusikariistade nõudeid täita. Teiselt poolt ei ole mitte kerge ülesanne wäga noortes lastes tarwilist tõsidust ja huwitust muusika algõpetuse wastu äratada. Ühtlasi peab aga ka tähendama, et see algõpetus nii igaw ja üksluine on, et sellest alles dige naisses elu-
eas üle võib saada. Pealegi nõuab kuulmine, isegi siis, kui muusika-annet olemas on, arendamist harjutuste waral, millega mitte wara küllalt algada ei saa, kui neil harjutustel tagajärgesid peab olema. Muusika-
andelisi inimesi on enam olemas kui

üleüldiselt arvatakse. Paljudes ei ole seda annet aga küllalt äratatud ja arendatud. Kuid on kahlemata ka niisugusid olemas, kel muusikaline tunne sündimisest saadik puudub. Et viimastele muusikaõpetust ei maksa anda, on iseenesest mõistetav. Kui lastel iseäraline anne olemas on ja seda ilma suurema sundumata saab arendada, siis võib tehaliselt rahuldavalt edenenuid lastele muusikat ilma kahjuta ka juba enne kuueaastat õpetama hakata. Ei tee aga ka kunagi wiga, kui selle algus alles kooli-aastatesse paigutatakse. Sellewastu on otstarbekohasem, kui lastele, keda pärastpoole muusikaliselt mõeldakse koolitada, mahti antakse juba noores eas kodus muusikat kuulda.

Muusika peale waadatakse sagedaste kui lastele üleliigse waimutöö peale. Sellele arwamisele peab jõudma, kui selle peale mõelda, kui paljud inimesed lastena muusikaõpetust saavad ja kui wähesed teda pärast weel tarvitavad. Kus mitte nõu pole muusikaõpetust niikaua jatkata, et muusikaga enesele ja teistele rõõmu võib sünnitada, seal peaks ta täieste ära jäetama. Minu arwates ei ole see ettekääne mitte õige, et lapsed hiljemine kooli-aastates pea-asjalikult muusika pärast

waimliselt liig koormatud on. Muusikal ei ole mõtlemisewõimuga midagi tegemist. Kes „waimuga“ mängib, ei mängi kunagi heaste. Muusika kuuldawaletoomiseks on tarwis ainult teatud erkude ja lihaste automaatselt tegewust wälja arendada, ja see seisab lahus suure pea-aju tegewusest, milles waimline töö areneb. See ei ole siis mitte ülelignee laste waimu koormamine; kui nad muusikat õpiwad, waid aeg, mis nad muusikale pühendawad, on waimu puhke-aeg. Kui mitte niisuguste lastega, kel halwad waimuanded on, tegemist pole, kes juba ilma muusikaõpetuseta kooli nõudeid waevalt täidawad wõi sugugi täita ei jõua, siis ei ole arstliselt selle wastu midagi ütelda.

Perekondades, kus laste otstarbekohase tegewuse kohta selgust ei ole, hakatakse mõnikord lastele enne kooli-aega lugemist, rehendamist ja kirjutamist õpetama. Seda peab weaks arwama. Kui niisugused eelharidusega lapsed kooli tulewad, ei paku see nendele enam midagi, mis neid huwitaks, sest kõik on nendele juba tutaw. Nendel on koolis igaw ja nad muutuwad tähelepanemataks. Tõutakse õpetuses ülesannete juurde, mis lapsele mitte enam tutawad pole, siis kestab tähelepanematus edasi ja sellest tõusewad kooliõpetaja

ja lapse wahel kokkupõrkamised. Sagedaste läheb ka see wiis, mille järele wanemad lapsi õpetawad, sellest, mis koolis tarwitusel on, lahku. Et sellest tõuswate raskuste eest hoida, on soowitaw, et lastele enne kooli-aega sellest, mis kooli õpetawasse käib, midagi ei õpetataks.

Sellega jõuame tähtsa küsimise juurde: mis suguses wanaduses tuleb lastele kooliõpetust andma hakata? Õnneks ei ole selle küsimise peale wastamine mitte wanemate hooleks jäetud, waid on seaduslikkude määruste läbi kindlaks tehtud. Need määrused on elunähtuste põhjal kokku seatud, et lapsed kuue aasta wanaduses kehaliselt ja waimliselt juba läbisegi niikaugele wälja on arenenud, et neid kooli tarwis küpsaks wõib tunnistada. Igaüks, kel mahti on olnud harilikkude laste edenemist tähele panna, peab sellesamale otsusele jõudma, et laps kuue-aastaselt juba korraldatud tegewust tarwitab ja et juba waremalt raskeks läheb temale terweks päewaks otstarbekohast tegewust muretseda. Seda otstarbekohast seaduslist määrust, mis kuue-aastastele lastele koolisunduse kohuseks teeb, arwustatakse aga sagedaste ja katsutakse teda kõigutada. On wanemaid olemas, kes oma lapsi juba

nooremas eas kooli tahavad saata, niisugusid, kes õpetuse algust üheksanda või kümnenda aastani edasi tahavad lükata, ja viimaks on ka veel niisugusid, kes kooli kahjulikuks peavad ja sellepärast igasuguse kooliõpetuse vastu on. Mis esimest liiki wanematesse puutub, siis peab tunnistama, et lapsi olemas on, kes kehaliselt ja waimliselt nii kiirelt edenevad, et neid juba wiendal elu-aastal kooli tarmis küpselt võib tunnistada. Arstliselt peab aga selle vastu waidlema, et lapsi nii warakult kooli vastu wõttes niisugusid erandid tehtakse, sest iseäranis hea kehaline edemine ei anna veel põhjust last waremine kooli saata, ja enne-aegne waimline arenemine on, nagu elunähtused näitawad, väga sage-daste psüho- ja neuropatiliste kaldumustega ühendatud ja sellepärast on seal just vastumäärus tarwilik. Peale selle õpetawad elunähtused, et lapsed, keda liig wara õpetama hakati, mõnikord esimestel aastatel küll heaste edasi jõuawad, pärastistes kooli-aastates aga ometi wastolu nõudmiste wahel, mis nende kohta maksawad, ja nende tõsise töowiljakuse wahel nähtawale tuleb. Grandit võib ainult heaste wälja-arenenud laste juures niisugustes perekondades lubada, kus üle-

pea ainult üks laps olemas on või kus laste vahel suured vanadusevahed on — nii siis vähemate võsude juures. Niisugustel juhtumistel võib lapse kooliastumist erandi viisil ja kõige rohkem ainult pool aastat varem lubada ja ka ainult siis, kui see pool-aasta talvesemestri peale langeb, sest et lastele talvel raskem on kohast tegevust muretseda.

Mitte väikene pole vanemate arv, kes oma lapsi ka siis, kui nad kehaliselt heaste välja on arenenud, alles peale nende kuueaastat elu-aastat kooli soovivad saata. See soov põhjeneb eelarvamise peal, et kool laste kehalist arenemist otseselt takistab või et ta seda vähemalt mitte ei edenda. Aeg, mis lapsed koolis mööda peavad saatma, oleks nende arvamise järele paremine ära tarvitatud, kui lapsed wabalt liikuda ja ennast mängule pühendada võiksid. Oleks arusaadav, kui vanemad, kel õrnad ehk haiglased lapsed on, niisugusele otsusele jõuaksid. Nagu juba tähendatud, on aga ka palju niisugusid vanemaid olemas, kelle lapsed tugewa kehahitusega ja terwed on, kes aga selle peale vaatamata niisamuti selle vastu on, et lapsi juba kuueaastal kooli saadetakse.

Üksikud wanemad põhjendavad oma vastu-
seismist sellega, et lapsi kooli astumisel külge-
hakkavate haiguste hädaoht ähwardab.

Niisugune kehalise edenemise eest hoolit-
semine on ettekääne, mille vastu arst kutsu-
tud on välja astuma. Võib küll objektiivli-
felt kindlaks teha, et lapsed kooliajal, iseära-
nis talvisel pool-aastal, vähem kasvavad ja
nende keharaskus vähemal määral tõuseb. Ka
laste väljanägemine on, niipalju kui see keha-
jumesse puutub, kooli-vaheajal parem kui
kooliajal. Kooliskäimisega ühenduses olev eru-
tus mõjub pahaste kärstute laste toidutarvituse
peale. Nende söögi-isu väheneb. See annab
ennast iseäranis pruukosti asjus tunda, mida
mõned lapsed enne kooliminekut pea sugugi vastu
ei võta. Kõik need halbtused ei ole aga
mitte nii suured, et arstil tarvis oleks lapsi
kooliskäimisest wabastada, sest kui nad ka koo-
lis ei käi, kosuvad nad talvel ometi halwe-
mine kui suwekuudel; iseäranis on lugu nõnda
nimelt linnalastega, kes talwekuudel wähe
väljas wõivad olla. Toidu tarvitamises
ilmfiis tulew mõju annab ennast tõe-
poolest takistawalt ainult haiglaselt kär-
stute laste juures tunda, ja just niisugu-
sid lapsi ei wõi arst teistel põhjustel, mille

üle veel rääkida tuleb, kooliõpetusest waba-
tada.

Paljude wanemate juures etendab lapse kehalise terwise eest muretsemine liig suurt osa ja nad arwawad, et laste eest igapidi heaste on hoolitsetud, kui ainult nende kehalise käekäigu eest muret kantakse. See ei ole aga sugugi nõnda. Waimliselt harilikul wiisil edenenuid lapsele on kooliõpetus kui kõige otstarbekohasem tegewus juba kuue aasta wanaduses nii tarwilik, et kahtlusi, nagu wõiks see kehalise arenemise peale wast takistawalt mõjuda, mitte arwesse ei tule wõtta. Peale selle katsutakse kõigis uue aja koolides wõimalikult palju õpetuse wahet-
aegade läbi kui ka wõimlemise ja mängude abil laste kehalist arenemist edendada. On liialdajaid olemas, kes soowivad, et koolid pea-asjalikult ainu-üksi selle eesmärgi poole peaksiwad püüdma. Sel waatel puudub meie päewil igasugune kindel alus, sest kehalise tubliduse järele otsustatakse ainult wäheste inimeste kõlbulikkuse üle pärastises elus. Peale selle on ka ainult wäikse arwu laste juures, kel teatavad haigused on, kindlaks tehtud, et kool nende kehalist edenemist tõsiselt takistab.

Mis külgehakkawate haiguste edasikandmisesse puutub, siis on see hädaoht igal pool olemas, kus inimesed üksteisega läbi käiwad. Sellepärast ei ole linnalapsed külgehakkawate haiguste eest kunagi julged, isegi siis mitte, kui nad koolis ei käi. Täieste julge wõib niisuguste haiguste eest ainult kinnistes asutustes olla, nagu näituseks waestelaste-majades wõi maal niisugustes kohtades, kus lastel igasugune läbikäimine, isegi täiskaswanutega, puudub. Et niisugune laste eraldamine peale nende kahe juhtumise mitte läbiwiidawega ka soowitaw pole, siis ähwardab iga last külgehakkawate haiguste hädaoht, selle peale waatamata, kas ta koolis käib wõi mitte.

Nõue, et lapsi kuue-aastaselt kooli saadetakse, tähtsaks sellest, et nende waimlise arenemise eest tahetakse hoolt kanda. See hoolitus on esimeses joones mõõduandew. Kas laps õrn wõi tugew on, see on kõrwaline asi. Paljudel kordadel on raske otsustada, kas laps kuue-aastaselt kooliõpetuse tarwis juba küllalt küps on. Waimlise arenemise takistuste astmeid, mida kõiki sõna idiotia mõiste alla kokku wõetakse, õpitakse enamaste juba enne kooli-iga tundma. Nende takistuste vähemate astmete kohta, mida nõrgaks

mõistuseks, waimliseks alawäärtuslikkuseks ehk wähesteks waimuanneteks nimetatakse, ei jõua wõhikud sagedaste mitte selgusele ja ka arstil ei ole wõimalik seda kindlaks teha, sest selleks on lapse tähelepanemise-wõime kindlat uurimist tingimata tarwis. Wähesel möödul haiguslist tähelepanemise-wõimetust wõib ainult kooliõpetaja õpetuse ajal ära tunda. Selle tagajärg on, et ka waimliselt alawäärtuslised lapsed, ainukesed, kelle õpetamise algus hilisemate eluaastate peale edasi peaks lükatama, juba kuueaastaselt kooli saadetakse. Siin on kooliõpetajal tähtis ülesanne täita: waimlist korratust warakult ära tunda ja nõuda, et niisugustele lastele kooliõpetust hiljemine hakataks andma. Siin peab kooliõpetajat arst oma poolt toetama, kel perekonna ja lapse kohta käiwate järelepärimiste teel enamaste lorda läheb waimliselt alawäärtuslise ka terve lapse wahel kindlat wahet teha.

Määrused, mis kooliõpetusesse puutuwad, wõiwad ainult harilikkude laste kohta käia. Waimliselt alawäärtusliste laste tarwis tulewad iseäralised koolid asutada. Seesugused lapsed edenevad oma piiratud tähelepanemise-wõime pärast waimliselt ainult aegapidi ja nemad on alles hiljemas eas nii kaugele, kui harilikud lapsed kuue-aastaselt. Ei ole dieti

enam mingit lähemat põhjendust tarwis, et neid selle järele, kui palju nende waimline edenemine takistatud on, alles seitsme-, kahekülsa- või ühekülsa-aastaselt kooli peab saatma.

Iseäraldi tuleb niisuguste inimeste waadest juttu teha, kes kooliõpetuses oma lastele ainult halbtust näewad ja sellepärast oma lapsi kõigi seadusliste ja mitte-seadusliste abinõudega selle hädaohu eest tahawad kaitsta. Rohutawal wiisil tõuseb kooli wastaste arm ja tähelepanemise-wäärt rohke kirjandus katsub seda arwu suurendada. Põhjusmõte, mille peale selle woolu esitajad end toetawad, on pea-asjalikult see, et iga laps terawalt väljakujunenud isetaoline isik, original olewat, kelle välja-arenemist kooli tasandaw mõju takistawat. Ülgupäralisest isikust saawat kooli mõjul tawalik, igapäewane inimene. Räägitakse ühes Ellen Key'ga „hingede tapmisest koolis“ ja arwatakse sellega kõige kõrgemale edutipule jõutud olewat.

Rudas lapsed ilma korrapäralise kooliõpetuseta arenewad, seda ei tarwitse mitte enam uute tähelepanekute waral tõendada, sest oli ja on ka weel praegu küllalt lapsi, kes wabalt, ilma kooliõpetuseta üles on kaswanud. Õpetlikud on sellel alal nähtused, mida Ameerikas tähele on pandud. Waba lastekaswa-

tus ei ole seal kahjuks mitte suurel hulgal filmapaisiwalt algupäralisi ja töövõimulisi inimesi soetanud, vaid on — otse selle vastu — näidanud, et laste arv, kes pahadele teedele satuvad ja noorteks kurjategijateks saavad, kohutaval kombel suureneb. Oldi sunnitud iseäralisi lastekohtuid avama, kus lastele mitte vabandusekaristusi peale ei panda, vaid kus nendele järelewaatuse all seiswat funduslikku õpetust antakse ehk neid funduslikkudesse kasvatuseasutustesse saadetakse. Pea-põhjusemõte, mille järele nendes funduslikkudes kasvatuseasutustes õpetust antakse, on see, et lastele kooliharidust jagatakse, nendes kooliõpetaja ning ülemuse autoritedi alla painutamist kasvatatakse ja nendes kohusetundmust äratatakse, nii siis harilikku koolihariduse ülesandeid tagant järele täidatakse.

Meil ei ole aga sugugi tarwis teistelt maadelt näitusi tuua, sest et me ka Saksamaal rohkestest mahti leiame sõherdusi tähelepanekuid teha. Oleks kerge näidata, et suurem jagu tähtsaid mehi ja naisi just nende liigist pärit on, kes just kardetud harilikus koolis õpetust pidivad saama. Nende saatus üle, keda selle hädahoju eest kaitsti, ei

ole üleüldiselt midagi kuulda, sest et välja-
paistwad inimesed mitte nende keskest ei tule.
Selle vastu on nad aga arstidele heaste
tuntud, sest nemad langewad suurelt jaolt
nende hulka, kes sanatoriumides asuwad.

Paljuid närwilisi täiskaswanuid wõib
sellega aidata, et neid ajutiselt kutsetööst ja
erutusest, mis igapäewase elu ja perekonna-
murede kaasas käiwad, wabastatakse. Reha-
line ja waimline rahu on abinõu, mille läbi
nemad jälle töowõimulisteks saawad, nendes
eneseusaldus tõuseb ja nad usuwad, et nad
selle läbi oma närwinõrkuse on kaotanud.
Nende nähtuste peale toetades jõutakse ar-
wamisele, et ka laste juures niisamasuguse
teguwiisi läbi võimalik on ergukawa erutuste
eest hoida ja karastada. Just wanemad, kes
ise rahu järele tarwidust tunnewad ja selle-
pärast enam wõi vähem närwilised inimesed
on, katsumad oma lastele selle läbi rahu mu-
retseda, et nad neid võimalikult kooliõpetuse
eest kõrwale hoiawad. Laste kohta ei ole
aga niisugusel teguwiisil mitte nii häid taga-
järkeid, nagu meil seda täiskaswanute juu-
res sel puhul võimalik on tähele panna.
Lastele ei awalda rahu mitte heatege-
awat mõju: nemad tunnewad igawust ja

nendes ärkab haigusetundmus, kui neil wõimalik on ennast teiste kooliskäijate lastega wõrrelda. Uga isegi siis, kui see mitte nõnda poleks, ei täidaks kooliõpetusest wabastamine sellepärast weel mitte oma otstarbet, sest et selleks eeltingimised puuduwad, mis täiskaswanute juures rahu tarwilikuks teewad. Lapsed ei ole tööga liig koormatud ega ole neid ka mured piinamas; nendes on sellepärast tung tegewuse järele olemas, mis iga lapse juures loomulik on, kui seda otsekohe kaswatuse läbi alla ei suruta. Tegewus, mida laps peale kuuendat elu-aastat kodust leiab, on igatahes palju wähem otstarbekohane kui see, mida ta koolist leiab. See raskus tuleb iseäranis selgeste talwekuudel nähtawale, mis enam kui pool aastat kestawad, sest kõigi mängude ja tegewuste wastu, mis lastel toas tarwitada on, kaotawad nad kergemine huwituse kui nende wastu, mis wäljas iseenesest käfile tulewad. On närwaliste perekondadega tegemist, siis kannatawad kooliõpetusest wabastatud lapsed kõige enam selle all, et nad alati närwaliste wanemate ja seesugustes perekondades sagedaste juhtuwate mitmesuguste elu-iseäralduste mõju all seisawad. Lastel on alaliselt aega wanemate nõrkusi tundma õppida ja neid jä-

rele aimata; sellest järgnevad väga sagedaste laste juures niisamasugused närvilised nähtused, mida pärituteks peetakse, mis aga tõepoolest külge on kasvatatud. Kooliõpetusest vabastamine on lastele meelelahutuse ja otsustarbekohase tegemise puudusel kõige kindlam tee, mis neid hingeliselt ja närviliselt kannatama paneb. Sel põhjusel on arstid tõsiselt kohustatud vanemate koolihirnu vastu välja astuma. Nemad ei tohi, kui mitte just vaimliselt alaväärtusliste lastega tegemist ei ole, ilmaiski sellega nõus olla, et lapsed peale kuueaastat ilma kooliõpetuseta jäävad või ilma suurema põhjuseta sellest ka ainult ajutiselt eemale jäetakse. Iseäranis ei tohi kerged neuropatia ehk erguhaiguse nähtused kooliõpetusest vabastamiseks kunagi põhjust anda.

See on igatahes kasvatustiline wiga, kui laste juures tundmust äratatakse, et nemad teistest omawanustest lastest oma keha või ergukawa poolest isesugused on. Niisugust tundmust äratatakse aga lastes, kui neid ilma tungiwa põhjuseta kooliõpetusest ülepea või mõnedest selle kohta maksivatest nõudmistest vabastatakse. Paljud vanemad tunnevad endid rahuldatud olevat, kui nad oma lapsi vähemalt ühest või teisest, nende filmis wä-

hem tähtsast õpetunnist, nagu laulmisest, joonistamisest, wõimlemisest, käsitööst saawad wabastada. Nad unustawad sealjuures, et nad sellega oma last, kui vähem töowõimulist ehk haiget teistest koolilastest eraldawad. Singeline kahju, mis nad lapsele sellega teewad, on sagedaste suurem kui kehaline kasu, mida nad kätte tahawad saada. Uga ka weel teises mõttes teewad waned, kes alati oma laste erandi-seisukorra peale mõtlewad, wigasid. Dean tarwilikuks nende peale tähendada, sest et neid nende tähtsuse poolest liig madalalt hinnatakse. Kui teatava klassi kooliõpilased ise oma raamatuid ranitsas kooli kannawad ja nimelt üks laps saatja feltis tuleb, kes teda raskusest wabastab ja õpeabinõude pakki kannab, et laps mitte wäsinult klassi ei tuleks, siis on wiimasel juhtumisel kaswatuslise weaga tegemist. Wale on ka, kui lapsele pruukosti-waheajaks iseäralisi söökisid wõi piima järele toodakse, kuna kõik teised tüki leiwaga lepiwad. Seine pruukost on iseenesest paha komme ja ta mõjub, kui last selle läbi weel teistest eraldatakse, kahetordselt pahaste. Niisugusid nähtusi wõiks weel palju ette tuua. Siin olgu aga ainult weel niipalju tähendatud, et arstid alati tähelepanekut selle peale peaksiwad juhtima, et lastele tarwilik on kõigi koolinõuetega harjuda ja neid selle eest tuleks hoida, mis nendes haigussetundumust wõiks äratada.

V ettelugemine.

Laste õpetamine kooli-eas peab kahte nõuet täitma: peab waimuhariduse ja õige kehalise kaswatusse eest hoolt kantama. Mida laps koolis peab õppima, mis sugused õpe-ained päras-tise elu kohta tähtsad on ja mida kaswatuslistel põhjustel peab tarwitama, seda otsustada ei ole mitte arstide ülesanne. Nende kohus on ainult kehalise kaswatusse kohta huwitust tunda ja selle järele walwata, et teda waimuhariduse kõrwal hooletusesse ei jäetaks, waid ta sellega kokkukõlasse seataks. Kui rahwakoolide õpilasi jõukamate rahwakõhude lastega võrrelda, kes kesk-koolides käiwad, siis näeme, et esimesed nähtawaste halwemate elutingimiste peale waatamata, milles nad elawad, kehaliselt üleüldiselt ometi paremine wälja on arenenud. Wahe põhjened pea-asjalikult ülemise kehajao lihaste tugewuse peal. Laste juures wõib küll juba rinnalapse-eas mitmesugust lihaste tugewust tähele panna, selle järele kas nad tugewate wõi nõrkade

lihastega wanemate lapsed on. See maksab kõikide laste kohta ja selle järele peaks niihästi rahwa- kui ka keskkoolides mitmesuguselt edenenud lihastega lapsi leiduma. Lihakseid ei saa mitte toitmise läbi [omandada, vaid ainult töö waral. Et kõik lapsed kõnnivad ja jalgadega oma keharaaskust kannavad, siis arenewad kõikide jalalihaksed rahuldawal wiisil välja. Waesemate ja jõukamate rahwakihide laste wahel tuleb aga selle läbi suur wähe awalikuks, et esimesed juba esimestest elu-aastatest peale sunnitud on ülemise kehajao lihakseid tarwitama ja harjutama, wõi vähemalt ei takistata neid selles mitte, kuna teisi selle eest hoitakse, et nad raskeid asju ei kannaks, ei roniks wõi mõnel muul wiisil oma ülemist kehajagu ei wäsitaks. Nõnda juhtub, et wiimase liigi laste hulgas palju niisugusid leidub, kel käewarre-, õla- ja seljalihaksed puuduliselt välja on arenenud. Selle tagajärg on kõige pealt see, et need lapsed oma keha palju halwemine hoiawad. Juba see üksi annaks küllalt põhjust laste wõimlemise eest hoolt kanda. Selleks on aga ka weel tähtsam põhjus olemas. Kehalihaste arenemise ja südamelihakse wahel on ligidane ühendus olemas. Üleüldiselt tutaw on mõju,

mida kestev, viimase piirini ulatav lihaste-tegevus mitmesuguste sportide tarvitamisel, nagu mägedel käimine, aerutamine, maadlemine jne., südame peale avaldab. Südame suurenemise hädaoht hoiatab spordiharjutusi üle teatava määdu tarvitamast. Inimesi, kel sünnimomendist saadik nõrgad lihased on ja kes neid ei harjuta, tabavad vastupidised hädahud. Ka südamelihased jäävad neil oma edenemises taha ja võrdlemisi kerge kehalise tegevuse tagajärjel võib neil südame laienemine tekkida. Kui mingi haiguse puhul niisuguse südame tegevuse kohta iseäralised nõuded maksuks saavad, siis lõpeb tema jõud ennem kui tugevate lihastega südamel.

Ühendus, mis kehalihaste ja südamelihaste edenemise vahel olemas on, näib mulle kõige tähtsam põhjus olevat, mis pärast laste, iseäranis aga nõrkade lihastega laste võimlemisele juba esimestel elu-aastatel suurt tähtsust tuleb anda. Võimlemisega võib laste juures juba enne kooli-aega algust teha. Raske on aga üksikuis lapses võimlemise kohta huvi tust ja rõõmu äratada. Selle vastu on kerge nelja kuni kuue aasta vanustele lastele süstematiliselt võimlemiseõpetust anda, kui neid suuremal hulgal harjutus-

tele kogutakse. Särela-aimamine ja wõistlusehimu on siis tähtsad wõimlemiseõpetuse abinõud. Selle õpetuse tulusus ja tarwilikkus kooli-aastatel on juba üleüldiselt õigeks tunnistatud ja ainult wähesed wanemad katsuwad oma lapsi wõimlemiseõpetusest ilma tõfise põhjuseta wabastada, sest et nad selle tulu mitte ei tunne. Seesugustel juhtumistel peaks arst selgitawalt mõjuma.

Koolilaste wõimlemiseõpetust tarwitatakse kahel isefugusel wiisil. Üks nendest on sistematikaline wõimlemine, kusjuures kõigi lihaste ühetasast wälja-arenemist silmas peetakse, ja teine on wõimlemisemängud. Mõlemaid võib arstlikelt igapidi soowitada, ainult peab teatavate liialduste ja naeruwääriljuse eest hoiatama. Kui näituseks siin wõi seal selle eest seistakse, et lapsed alasti peawad wõimlema, siis ei tuleks niisugust teguwiiši mitte mõneks uueks awalduseks, waid asjata määrimiseks pidada.

Wõimlemise otstarbe ei ole mitte ainult keha wälja-arenemise peale mõju awaldada, waid selle kaudu sunnitakse ka waimlise tegevuse wahel otstarbekohaselt wahet pidama; pealegi järgneb sellele loomulik kehaline wäsimus, mille tagajärjeks sügaw ja rahulik uni

on, ja viimaks mõjub ta kasulikult ka ainetewahetuse peale. Ainetewahetuse äratamine ja kiirendamine on üteldes, mida praegu palju kurjaste tarwitatakse. Mitmesugustele moodu- arstimistele on need lööfõnad reklameks. Arsti seisukohalt peab tähendama, et ainetewahetuse kiirendamine organismusele üleüldiselt kahju tähendab. Ainult sellest, mille põhjuseks lihaste töö on, võib organismusele kasu tulla. Kiirendatud ainetewahetus võimlemiseharjutuste tagajärjel annab ennast suurema toidutarwituse läbi tunda. Seda isuäratawat abinõu tuleb kõigist teistest, mida arstiteadus pakub, paremaks pidada.

Wõimlemiseõpetusest peawad poisid ja tüdrukud ühesugusel mõõdul osa wõtma. Eelkäiwate seletuste järele ei tarwita see enam mingit lähemat põhjendamist. Tõendusese, et tüdrukud oma pärastises elus vähem lihastejõudu tarwitawad kui mehed, peab arst kindlaste wastu astuma. Mõnelgi naisel jääkiwad sünnitamise puhul suured raskused tundmata, kui ta tüdruku-eas lihaste hea wälja-arene-mise eest hoolt oleks kantud.

Lastele, kes vähem rahwarikastes kohtades üles kaswawad, saab see tulu osaks, et nad tundidel, kus nad kooliõpetusest wõi ko-

dusest tööst wabad on, palju wäljas wõivad liikuda ja ühisele mängule kokku koguda. Nad puhkawad sellel ajal küllalt waimutööst ja wõivad rohke kehalise liikumise läbi koolitundide-aegset rahu tasakaalu seada. Palju halwemine kujunewad olud lastele suurtes linnades. Pea igal pool on puudus tarwilikudest platstidest ja aedadest, mis lastele kergeste kätte saadawad oleksiwad ja kus nad wabalt liikuda tohiksivad. Üksikutest eranditest ei ole weel küllalt selle tõendamiseks, et praegu suurtes linnades selle eest tarwiliselt hoolt oleks kantud.

Kooliõpetust ei saaks kunagi sel wiisil kitsendada, et lastel kooli-aasta jooksul igal ajal wõimalus oleks tarwilisel mõõdul wabas õhus liikumiseks ja mängimiseks aega leida. Kooli-waheaegade otstarbe on selles tüki tasu anda ja tasakaalu alal hoida. Neid tarwitatakse lapse kosutuseks aga tihthigi niisugusel wiisil, et selle wastu arstlikelt peab rääkima. Nagu selge, on suurtes linnades elawatele lastele soowitam, et neid kooli-waheaegadel linnaõhu pahast mõjust selle läbi wabastataks, et nad maal tolm- ja suitsuwabas kohas wõivad wiibida. Selleks otstarbeks kõlbab iga maa-koht, mis eeltähendatud nõudeid täidab, ise-

ärانىs siis, kui lastele mahti antakse teiste lastega ühiseks mänguks kokku saada. Rõne all olewaks otstarbeks iseärانىs soowitaw on mererannal wiibimine kooli-waheajal, sest et see oma liiwa ja weega ilusat loomulikku mängu-ainet pakub. Nähtawaste kaob aga mõiste, lapsi lihtsalt linnaelu paha-dest mõjudest selle läbi wabastada, et neid maale saadetakse. Wõhitud ja arstid peawad koolilastele rohitsufekohtasid tarwilikuks, kus nad mitte ainult maa-elu tulu ei maitse, waid kus nende juures ühel ajal ka haigusî ära hoidwaid ja terwendawaid abinõusid tarwitu-sele wõetakse. Suurema jao laste juures tulewad pika semestri lõpul kerged wäsimuse-tundemärgid nähtawale, nagu näituseks halb näojumi, wähene söõgi-isu, loid olek jne., mis kõige mitmekesisemateks parandusewiisideks põhjust annawad. Need on aga otstarbeta ja üleaarused, sest kosutust ei saada siin mitte wannidest, nuumamisest ega sellekohaste jookide tarwitamisest, waid seda tuleb suwe ja wabas õhus wiibimise arwesse panna. Ei oleks põhjust niisuguste süüta parandusewiiside pahaste tarwitamise vastu olla, kui sellega lastele haigussetundmust peale ei sunnitaks. See on igatahes suur kaswatusline

wiga ja sunnib arstidele südame peale panema, et nad lapsi ainult siis rohitsusi laskefiwad tarwitada, kui selleks tungiw tarwidus olemas on. Sellewastu on alati soowitaw selle peale tähewpanemist juhtida, kui otstarbekohane linna lastele maal wiibimine kooli-waheaegadel on. Seda nõuet on paljudel wõimalik täita, kel rohitsuselohtadel käimiseks waranduslist jõudu ei jattu.

Kui wähe selgust laste suwereiside otstarbe kohta on, näitab see, et sagedaste kogni arsti soowitusel lapsi, kes wäikestes alawites ehk maal elawad, rohitsuselohtadesse saadetakse. Iseenesest mõista ei saa siis tagajärgeid nendega wõrrelda, mis linna laste juures nähtawale tulewad, sest maa lastel on juba kodus kõik need terwishoidlised tulud olemas, mis linna lastele ainult kooli-waheaegadel wõimalikuks saawad.

Linnast-põgenemist võib psühopaatiliste laste juures kasulikult selleks tarwitada, et neid ajutiselt wõõrasse ümbrusesse paigutatakse. Häid tagajärgeid, mida mitmesuguste rohitsuselohtade ranna-äärsetes haigemajades ja laste kōstikohdades saadakse, võib pea-asjalikult sellega seletada, et lapsed omastest lahus on. See on kahjuks liig wähe tutaw ja

seepärast arvatakse eksikombel, et üksnes mere- või mäe-õhk ehk teised sarnased terwishoidlised tegurid ilmsikstulewate heade tagajärgede põhjus on.

Roolilaste juures tulewad, mida wane- maks nad lähewad, isiklikud kalduwused ja sellest järgnewad huwitused ifka enam nähtawale. Mõnel lapsel on oma teaduhimu pärast ainult soow raamatuid omandada, et nende abil oma teadmisi rikastada. Teist võib ainult waewaga niikaugele saada, et ta kõige tarwilikumat loeks, — ta leiab enesele tegewust ja lahutust mitmesugustelt tehnikaladelt. Üksikutel lastel on loomuanne piinlikuks korrapidamiseks, kuna teistel korrapidamise-meel mitte nii wälja kujunenud pole. Üks jagu lapsi on arglikud, nad hoiawad enast tormilistest mängudest ja julgetest ettewõtetest eemale, kuna teised sellest jälle suurt löbu tunnewad. Wiimased meeldiwad enestele just oma hulljulguses. Teised jälle ei sünni oma wendade-õdede ja seltfiliistega kokku, nad leiawad riidlemiseks ja tülikks seal põhjust, kus rahuarmastajatel lastel neid ei leidu. Ei tarwitse kõiki neid teisendid ette tuua, sest sellest kaswatuse asjus saadawate tagajärgede kohta küsitakse ainult siis arsti heaksarwamist, kui nad kohutawale kõrgusele ähwardawad

tõusta. Arstlike nähtused õpetavad, et need liig kaugele minevad mitte ainult kasvatusewigaade peal ei põhjene, waid et nad suuremalt jaolt hingelistest korrawastastest järgnewad. Ei ole mitte juhtumiseasi, et niisugustel kordadel ühtlasi ka töowiljakuse wähenemist koolis tähele pandakse. Mõnikord on siin warem wõi hiljem nähtawale tulewa waimuhaiguse tunde-märkidega wõi selle eelkäijatega tegemist.

Töowõimu wähenemine koolis annab aga sagedaste põhjust last arsti juurde tuua. See peab kõige pealt kindlaks tegema, kas selle põhjuseks wast mõnda kehalist haigusenähtust ei tule pidada. Iga haigusetundmus wõib koolilapse tähelepanekut tuntawalt wähendada. See ei ole mitte küllalt tutaw, waid seda on sagedaste koguni liig kõrgelt hinnatud. Iseäranis on arstid raskesti läbi nina hingamisele ja suurtele kahepoolsetele tihtigi suurema tähtsuse andnud kui nendel tõepoolest on. Paljudel lastel lõigatakse sellepärast, et nad koolis halwaste edasi jõuawad, kahepoolsed wälja. Need arstid, kes seda lõikust ette wõtawad, tõendawad küll, et üksikute laste tähelepanemise-wõim peale lõikust tõusnud, kuid ma usun, et nende arwamist selles asjas mitte iga kord mõõduandwaks ei wõi pidada. Kindlad on

ainult kooliõpetajate tähelepanekud ja nendel ei ole kahjuks mitte iga kord võimalik tööviljakuse kasvamist tõeks tunnistada, kui seda sel viisil kätte saada püüti. Rahepoolsete suurenemist tuntakse niisama vähe kui teisiigi harjunud keha-seisukordasid, nagu näituseks halvamisest või sündimisest saadud südamewiga jne. Sellewastu annab nohu, mis läbi nina hingamisest ajutiselt raskendab ja paha tundmust äratav, koolilapse tähelepanemise-wõimu langemiseks küllalt põhjust.

Igal juhtumisel, kus lapse juures, kes senini koolinõudmisi täitis, tuntaw tööviljakuse kahanemine ilmsiks tuleb, on sellepärast põhjalikuks kehaliseks läbiwaatamiseks põhjus olemas. Leidub sealjuures midagi, siis kaowad selle kõrwaletõimetamisel ka raskused, mis koolilapsele on walmistanud.

Koolilapse tööviljakuse wähenemisel võib aga ka weel teisi põhjusi olla ja arst ei tohi sellepärast mitte kohe igal korral wäikest leidust juba tarwilikuks wabanduseks pidada. Nii peab süüd mõnikord kaswataja arwesse panema. Selle poolt räägib nähtus, et mõned lapsed teatawa kooliõpetaja juures koolinõudmisi täita ei suuda, kuna nad kooli-

õpetaja või kooli wahetuse järele neidsamu nõudmisi küll täita jõuavad.

Kui lapsel, kes teatud kooliklasfina rahuldawalt või järele-aitamise waral ühes jõudis minna, õppimisewõime nähtawaste järsku nõrkeb, siis võib sel nähtusel ka tõsisemaid põhjusi olla. Nagu juba tähendatud, tunneb wähesemal mõõdul olemas olewat waimlist alawäärtuslikkust ja nõrku waimuandeid alles kooliõpetaja koolis ära. Nende loomuwastafuste peale waatamata, mis ennast kohe kooliõpetuse algusest peale tunda annawad, on ka weel kergemaid wormisid olemas, mida alles siis ära võib tunda, kui kooli nõudmised teatava kõrguseni on jõudnud. Laste juures, kes teatava kooliklasfina kooli nõudmisi alles kauniste täita jõudsiwad, tuleb nähtawaste korraga wõimetus ilmsiks, millest mitte üle ei saa ja mis terve haridusekäigu muutmise tarwilikuks teeb. Põhjalikul järele-uurimisel selgub, et see wõimetus sel ajal nähtawale tuleb, kui õpetawa kõrgemas klasfis tuntawalt laienenud on. Uue õpe-aine, nagu näituseks mõne uue keele juurdetulek teeb niisuguste nõrkade annetega lastele edasijõudmises sagedaste takistusi. Lapsi, kelle juures nende tarwis määratud haridusekäigul warem

wõi hiljem tööjõu puudus nähtawale tuleb, ei tohi sellepärast mitte weel eranditeta haiguslisteks pidada, sest suuremalt jaolt hinnatakse keskkoolides laste tööjõudu ainult nende meelespidamise-töö järele. See aga üksi ei otsusta weel inimese tubliduse üle tema pärasitises elus. Sellepärast saab ka arustada waks, miks mõni, kes keskkoolis hea õppija oli, pärast alawäärtusline on, kuna aga teine, kes keskkooli meelespidamise-töoga ainult wae- wa ja hädaga toime sai, peale selle lõpetamist heaste edasi jõuab. Kui õpilase töowõim keskkooli ülesannete täitmiseks piiratud on, siis peab haridusele teine siht antama, nii et see olemasolewate kalduwustega paremine kokku sünniks. Arst peab ainult seal tegewusesse astuma, kus selle abinõu asemel seda wõime- tust lapse juures kehalise rawitsemise kaudu wägiwaldselt katsutakse parandada.

Ei tohi mitte selle peale tähendamata jätta, et paljude koolilaste tööjõud aeg-ajalt kõikum on, ilma et wõimalik oleks sellele alati kindlat seletust leida. Seepärast ei tohi mitte liig ruttu põhjaliku koolihariduse muut- mist nõuda.

Mitte wäike ei ole arstide arm, kes õppi- misehimu ja õppimisewiljakuse tuntawa wä-

henemise kõige sagedamaks põhjuseks laste käsiimalust peavad. See mõttekäit kaalub mõnikord kõik teised järelekaalumised üles ja võib tõsiste tagajärgedele viia. Kui arst arvamisel on, et laste käsiimalusest nende kehale ja waimule tingimata hädaoht järgneb ja kui ta seda arvamisest ka lapse wanematele awaldab, kelle wastu ta last käsiimaluses kahtlustab või lapse juures seda usub kindlaks teha võivat, siis on arusaadam, et tähendatud wanemad oma rahu kaotavad ja selles oma tähtsamat ülesannet näeroad, et last sellest tagajärjerikkast hädaohust päästa. Närvilistel wanematel järgneb sellest kartus, mis nendelt suurema jao elurõõmu riisub. Nemad tunnewad endid kohustatud olewat oma lapsi päewal ja ööl silmas pidama. Isegi iga juhtumisi ettetulewa liigutuse puhul, kui laps käega suguosadele läheneb või ennast wõimlemise ehk mängu ajal mõnesuguste asjade wastu toetab ehk ennast nende wastu liisub, leiawad nad uueks rahutuseks põhjust, sest nemad näewad kõiges, mida nad oma laste juures tähele panewad, käsiimalust. Sellele käsiimaluse kartusele otstarbekohase seletusega wastu astuda on arstide tähtis ülesanne.

Rõige pealt on tarwis kindlat wahet teha nende wigade wahel, mida mitte weel sugulifelt küpsede laste juures käsitimalufeks nime-tatakse, ja tõsise käsitimalufe wahel, mida sugulife tunde ärkamise aastatel ehk peale neid ette tuleb. Kui wäitfeid lapsi selle juures ei takistata, siis harjuwad nad kergeste kättega suguosade kallal mängima. Seda wiga ei wõi teifiti hinnata, kui näitufeks küünte wõi juuk-seotfjade närimist, linanurga ehk sõrmede ime-mist jne. Tuttaw on, et niisugufid laste wigafid raske on parandada, kui mitte nende algust tähele ei pandud. See harjunud wiis saab fagedaste nii suureks, et lapsed ennaft kõigist kaswatusemäärustest kõrwale katfjuwad hoida, et aga oma himu täita. Et kõne all olew wiga fagedaste juba rinnalapse-eas algufe wõib saada, siis peab selle eest hoolt kandma, et laps mitte mahti ei leiaks sugu-osade juures kättega tegemist teha. On niisugune harjunud wiis juba kombeks saanud, siis wõib teda, nagu ülewalnimetatud teifigi lapsi wallatusi, ainult weel noomimiste wõi karistufe abil kaswatuslifelt parandada; wane-mate laste juures peab kõige pealt otstarbe-kohase tegemufe ja meeltelabutufe eest hoolt kantama. Et külgeharjunud pahad wiifid,

mida mitte weel suguliselt küpse lapse juures tähele võib panna ja mida kahjuks ka käsi-kiimaluseks nimetatakse, lapsele kehalist või waimlist kahju võiksidwad sünnitada, ei ole mitte tõeks tehtud. Arwamised, mis selle vastu räägivad, põhjenerwad osalt selle nähtuse peal, et selle lastewea kõige raskevad wormid idiotide ehk waimliselt alawäärtusliste laste juures nähtawale tulewad. Nende juures ei ole aga mitte waimline alawäärtuslikkus nõndanimetatud käsi-kiimaluse tagajärg, waid seda on, sellepärast raske küljest ära harjutada, et lapsed nõrgameelsed on ja neid sellepärast raske on kaswatada. Osalt peetakse, nagu eespool tähendatud, wäikeste laste käsi-kiimalust efekombel suguliselt küpsede inimeste juures ettetulewaga ühesuguseks. Et wiimane, kui ta tõsiseks harjumiseks saab, kahjulik võib olla, seda ei salga küll ükski arst.

Selle asemel, et käsi-kiimaluse vastu kaswatusliselt mõjuda, antakse sagedaste toitmisele kui põhjustandwale mõjule tähtsus, mis temale mitte omane ei ole. Iseäranis heidetakse sellepärast liha tarwitamine efekombel hoopis kõrwale. Laste käsi-kiimalust võib suguelu ärkamise eas ja pärast seda ker-

gešte ära hoida, kui suguelu ärkamise-aeg wõimalikult kaugele edasi lükataks. On tõeks tehtud, et ületoitlus enne-aegset sugulist wälja-arenemist wõib edendada; sellepärast peab iga arst seda silmas pidades juba alati selle eest seisma, et lapsi toitmises mõõdupidamisele kaswatataks.

VI ettelugemine.

Pääseteeks, et lapsi kardetawast kooli pahast mõjust wabastada, wõiks era-õpetus olla. Selle kasuna tundub kõige pealt see, et lastel tarwis ei ole teistega koos olla ja neid sellepärast külgehaakawate haiguste hädaoht ei ähwarda; peale selle on eraõpetusel wõimalik lapsele ühe tunni jooksul seda pakkuda, milleks kool palju tundisid tarwitab. Mis esimesesse punktisse puutub, siis ei tarwitse selle töe juures kahelda; peab ainult tähendama, et külgehaakawaid haigusi ka sel wiisil täieste ära ei saa hoida. Õpetuseaja lühendamine ei ole sellewastu mitte nii suur lapse jõu kokkuhoidmine, kui seda sagedaste arwatakse, sest ta peab õpetunni jooksul wahet pidamata ja palju rohkem tähelepanelik olema kui seda koolis tarwis on. Nendeks tundideks, mis lapsele selle läbi wabaks jääwad, peab temale teist tegewust muretsema, ja elunähtused õpetawad, et teda mitte alati otstarbekohasel wiisil ei täideta. Eraõpetuse poolt räägib kõige enam

see wõimalus, et seda iseloomu iseäralduste kohaselt wõib korraldada. Kui laps oma elus kunagi sunnitud ei ole awalikku kooli astuma, siis ei ole niisuguse iseloomu-kohase õpetusewiisi wastu midagi ütelda. On ette näha, et laps warem wõi hiljem, nagu seda harilikult juhtub, ometi awalikku kooli peab astuma, siis tõusewad, nagu nähtused seda õpetawad, ülemineku puhul raskused. Mõnedel lastel läheb palju aega tarwis, enne kui nad koolikorraga ära harjuwad, ja nad jääwad seal oma edasijõudmises taha, sest et nende õpetamist enam iseäraliselt silmas ei saa pidada.

Arstlikelt seisukohalt tohib eraõpetust ainult kindlates oludes heaks kiita. See on siis kohane, kui sellest mitte üksik laps, waid mitu last ühel ajal osa wõtawad. Nii tekib wäikene kool piiratud õpeajaga, kus wõimalik on iseloomulisi kaldurusi enam tähele panna. Rasulik on, kui sellest mitte ainult ühe, waid mitme perekonna lapsed osa wõtawad.

Üksiku lapse eraõpetus on ainult siis kohane, kui waimliselt alawäärtuslise ehk kui waimliselt wõi kehaliselt raskeste haige lapsega tegemist on. Arst peab selle wastu rääkima, kui eraõpetust perekondades antakse, kus ainult üks laps on wõi niisugused lapsed, kes

teistele ainult mitme-aastase waheaja järele järgnewad. Niisama ei tohi närwiliste wanemate lapsi, kes kergeste erutuse-tundemärkised ilmutawad, mitte eraldi õpetada.

Üksik laps ehk lapsed, keda iseäraliste olude mõjul niisama eraldatult täiskaswanute hulgas kaswatatakse, kannatawad, nagu arstlised tähelepanekud õpetawad, kõige suuremate kaswatusliste wigade all. Kooliõpetus ei ole mitte ainukene põhjus, mispärast arstid üksiku lapse kaswatuspeale mõju peawad awaldama. Suba enne kooli-aastaid tehtakse sagedaste niipalju kaswatusewigasid, et kooliõpetus juba terapeutikalistel ehk haigusserawituslistel põhjustel tingimata tarwilikuks saab. Paljud wanemad ei tunne neid raskesti mitte, mis üksiku lapse õige kaswatamine enesega kaasa toob, ja sellepärast peab arst nendele selle kohta selgust muretsema. Et perekondade arm, kellel ainult üks laps on, kohutawal wiisil kaswab, siis on tarwis siin selle juures pikemalt peatada.

Kes senini lastearmu meelega wähenemise küsimuse tarwilikkuse ehk otstarbekohasusega tegemist on teinud, see on, kõige kaugeemale minnes, wähemalt kahelapse-sistemist poolt seisnud. Selle wastu on ühelapse-sistem liial-

dus, mille kahju peale mitte küllalt tähelepanemist ei jõua juhtida. Kahju seisab kasvatuse raskustes ja närwiliste korratuste hädaohus, mis esimeste tagajärg on. Rehaliselt kantakse üksiku lapsi eest harilikult enam kui hästi hoolt. Ruiselle juures wiga tehtakse, siis tuleb see sellest, et lubatud piiridest üle astutakse. Nii toidetakse lapsi sagedaste ülemäära ja pandakse nende kohta üleliigseid terwishoiulisi nõudeid maksma. Neid wigasid on elus wõrdlemisi kerge parandada. Hädaohud, mis üksikut last ähwardawad, leiduwad palju enam waimlise kasvatuse alal. Loomulikul wiisil teewad üksiku lapsi wanemad oma lapsesga alaliselt tegemist, nimelt sellest ajast peale, kus wõimalikult saab ennast keele abil lapsesle arusaadawaks teha. Selle tagajärjel, et lapsesd wanematega, see on, täiskaswanutega alalises mõtteühenduses seisawad, tuleb laste juures kiire waimline edenemine nähtawale. Nad ei õpi mitte mõtlema ja rääkima nagu lapsesd, waid aimawad kohe täiskaswanuid järele. Et nendel midagi ei ole, mis nende tähelepanemist kõrwale juhiks, siis kuulewad nad wanemate kõnedest ka liig palju. Niisugustes oludes ei ole mitte haruldane asi ja on silmatorkaw, et niisugustel lastel juba nelja- kuni

wiie-aastafelt wanematega mitmesugused ühised hurwid on ja nad sel wiisil kõnedest osa wõtawad, et iga eemalseisja neid nende ea kohta liig targaks peab nimetama. Täiskaswanutega alalises mõtteühenduses seistes jätawad lapsed ühe waimlise edenemiseastme wahela. See on esimene lapse-ea aste. See annab ennast mitmesugusel wiisil tunda. Nii ei tunne need lapsed omawanuste lastega mängides mingisugust lõbu. Nendel puudub harilikku lapse loomulik elurõõm ja rõõmus meel. Nad on nõrga tahtejõuga, sest et nendele mingisugusid takistusi tee peale ette ei weeretata. Nad tunnewad sagedaste igawust, sest et lastemängud nende maitse järele ei ole ja nad ometi weel kõigist oma wanemate meelelahutusdest osa ei saa wõtta. Niisugustel lastel puudub sõna tõsisest mõttest esimene lapsepõlv ja see puudus annab ennast hiljemates elu-aastates ikka enam tunda, seda ei saa aga siis mitte enam parandada. Et kõige selle eest hoida, on tingimata tarwilik üfsikule lapsele seda pakkuda, mis lasterikastes perekondades iseenesest tuleb. Peab selle eest hoolt kantama, et laps mitte ainult täiskaswanute hulgas, waid teiste omawanuste lastega koos üles kaswaks. See nõue on nii tähtis, et ta korterih wahela

tufeks tarwilikku põhjust wõib anda, kui selles-
samas majas wõi ligemas ümbruses mängu-
feltfilifi ei leidu. Weel otstarbekohasem on,
kui wõõras ühewanune laps kooskaswatami-
feks majasse wõetakse.

Rõik niisugused piüdmised peawad, niipea
kui wõimalik, see on, selles ajajärgus algama,
mil laps rääkima hakkab. Otsustatakse seda
alles pärast teha, kui eraldamise paha mõju
ennast lapse juures juba tunda annab, siis on
raske teda läbikäimise ja ühise mänguga harju-
tada. Oodatakse wäga kaua, siis ei saa seda üle-
pea enam kätte. Nii näeme mõnikord lapsi, kes
koolis feltfilifi ei leia ja kes ennast isegi kõige
rõõmsamatest teiste laste ühismängudest eemale
hoiawad ja sellepärast nähtawaste kõige pare-
mateski oludes ometi ikka eraldatuks jääwad.

Allaline täiskaswanutega koosolemine on
üksikule lapsele küll üks kõige suurematest hä-
daohtudest, kuid on weel teisigi niisugusid ole-
mas. Arwatakse, et sellest küllalt on, kui
laps ta enese hoolde jäetakse ja ainult selle
eest hoolt kantakse, et tal mänguasjad ei puuduks.
Allalisel üksiolemisel on aga ka oma pahad
küljed, sest laps nõuab niisugustes oludes
liig suurt tegewusewaheldust ja armastab
niisugust tegewust, mis temalt suuremat wai-

mutegewuſt nõuab. Ilmaſki ei ole laps mängu juures nii naiwne ja ſüüta-lichtne, kui lapsed koos mängides wõiwad olla. See ei ole mitte tulu, waid ſellele järgneb ſagedaste üleliigne waimu koormamine, mis warem wõi hiljem arſti appitulemiſeks põhjuſt annab.

Rõige pahem ükſikutele laſtele on, kui nendel närwilifed wanemad on. Nende kartlit olek läheb laſtele edaſi ja kaſwab neile külge. Nad näewad alati oma wanemate nõrkufi ja omandawad neid eneſtele. Sagedaste arwataſſe ſiis, et päritud haigusliſte nähtuſtega tegemiſt on, kuna nad tõepooleſt kaſwatufe kaudu edaſi on antud.

Närwilifte wanemate kohta on ſee umbuſaldus ifeloomulik, et nad teiſi inimeſi oma laſte kaſwatamiſeks wähem kohateks peawad kui iſeendid. Sellewaſtu õpetab arſtline nähtuſ juſt ümberpöördukt, et paljuid lapsi ainult ſellega ſaab aidata, kui neid ajutiſelt wõi keſtwalt wanemate mitteſoowitawaſt mõjuſt wabaſtataſſe ja neid wõõra otſtarbekohaſe rawitſuſe alla antaſſe. Ra ſee umbuſaldus wõõraſte kaſwatajate waſtu kantakſe laſte peale edaſi ja ſaab arſtile iſeäranis pahal wiifil tun-
tawakſ.

Üks kõige fagedam ja paljukaalumam wiga üksiku lapse kasvatamisel on see, et teemale teise isiku tahtmise alla paindumist ja oma tahtmise walitsemist ei õpetata. Reegimajas ei tunne, et see segaks, kui lapsele kõike lubatakse, mis juba lasterikastes perekondades korra ja distsiplini alalhoidmise pärast iseenesest mõistetawalt keelatud on. Eemalseisja ja erapooletu waatleja nimetab niisugust piirita kaswatatud last üleannetuks. Rahjuks ei ole nende laste iseäralduste wahel, mida üleannetuks nimetatakse, ja nende wahel, mida närwilisteks korratusteks peetakse, mitte põhjusmõtteliku wahet, waid ainult astmeline. Niikaua kui koduseid abinõusid, nagu karistust ja tasu, selleks jatkub, et mingit lapse wiga parandada, räägitakse üleannetusest, kui need aga mitte enam ei mõõdu ja arst parandawalt peab mõjuma, siis — närwilistest korratustest.

Üksikut last ähwardab, kõige päritawuse peale waatamata, palju enam kui rohke liikmeliste perekondade lapsi, hädaoht närwilisteks inimesteks kaswada. Seesama saatus saab ka neile lastele osaks, kelle wanadusewahed suured on, tähelepanemise-wäärilisel wiisil mõnikord ka üksikutele suurte perekondade las-

tele. Need on iseäralised armuosajised, kas esimene või viimane laps, ainukene poisõ hulga tüdrukute seas ehk ümberpöördult. Nii- samuti antakse mõnele lapsele eraldatud seisukoh, kui ta teistest palju õrnem on. Nagu arstlikud tähelepanekud näitavad, avaldavad just nimetatud liigi lapsed warakult närwilisi korratusi, mille põhjuseks kindlaste kaswatuse- wigasid võib nimetada.

Nagu juba üfsiku lapse kohta öeldud, mõ- jub wanemate eeskuju tähtsal wiisil laste waimlise olukorra peale, sest et lapsed hea meelega kõige pealt oma kaswatajate wigasid järele aimavad. Mitte ainult närwilisi hai- gusenähtusi, waid ka wanemate iseloomu-wigasid ja pahu harjunud wiisid pandakse tähele ning aimatakse järele. Matelise kaswatuse tarwis on siis wanemate hea eeskuju igapidi soowitam. Wõõra tahtmise alla paindumise ja enesewa- litsemise mõiste võib seal waewalt wälja are- neda, kus wanemad teineteisest lugu ei pea ja iga vähemagi takistuse puhul enesewalitsemise kaotawad. Nimetatud wead tulewad iseäranis nendes perekondades nähtawale, kus tülid kuni abielu-lahutamiseni wiiwad. Lahkuläinud või lahutatud wanemate lapsed on alati wäga halatsemisewäärilises seisukorras. See muu-

tub iseäranis selle läbi raskeks, et abielu-lahutamisesse puutuvad seadusemäärused lapsi sugugi tähele ei pane. Need jäävad kohtu otsuse järele kas ema või isa juurde, peavad aga seaduse järele suurema või vähema wahetaja järele pikemaks või lühemaks ajaks teise poole juurde wiidama. See edasi-tagasi käimine lahus elawa abielu-rahwa wahel mõjub tundeliste laste peale hingeliselt väga pahaste, iseäranis siis, kui lahus elawad wanemad, nagu seda sagedaste juhtub, wastastikkü teineteise lugupidamist lastes kõigutada püüawad. Need õnnetud seadusemäärused on kindlaste ilma kaswatajate kaasabita loodud ja nad on seda waljemad, et isegi arsti wastuseisemisel nendest kestwalt mööda ei saa pääseda.

Niisugustes oludes, kus laste peale paha eeskju mõjumas on, peab laste tähelepanekut wanemate pealt eemale juhtima. Selleks otstarbeks on kõige mõjuwamad abinõud ühewanuste laste üksiteisega läbikäimine, laste-aed ja kool, ainult era-õpetus wälja arwatud. Kui need abinõud küllalt ei aita, siis peab arst nõudma, et lapsi ajutiselt või kestwalt wäljaspool wanemate kodu kaswatataks. See ettepanek võib karm paista, kui ta üksiku lapse wanematele tehtaakse. Arst ei tohi selle eest

aga mitte tagasi lohkuda, kui ta selle tarwiliku on leidnud olewat.

Lapse hingelise olemise peale wõib seda tagajärjerikkamalt mõjuda, mida noorem laps on. 12—14-aastast wõi weel wanemat last otfustatakse hõlpsaste wanemate elukohast kaugele kooli-kostikohhta saata. Arst leiab aga wastuseismist, kui ta sedasama nooremate laste kohta soowitab. Seepärast ei jõua küllalt rõhutada, et paljugi, mida 7- wõi 8-aastase lapse juures kerge on muuta, 14-aastase juures mitte enam korda ei lähe. Kui kaswatamine väljaspool wanemate kodu tarwilikuks saab, siis peab selle eest hoolt kantama, et ühe-ealisi seltfilisi olemas oleks ja kaswatajad mitte raskeste närwilised pole. Kui palju kergem on wõõraid lapsi õigeste kaswatada, näeme sellest, et tublid kaswatajad ja kaswatajannad sagedaste oma lapsi wõõriti kaswatawad.

Senini oli kõne ainult sellest, kuidas arst peab toimetama, kui ta tähele paneb, et wanemad oma lapsi kaswatades wigasid teewad. On aga tarwis weel selle peale tähendada, et ka arstid sellel alal wigasid wõiwad teha. Seda wõib arsti õpetusesaamisega seletada. Terwe õppimine on selle peale fihitud, et

arstile füsiologias ja patoloogias ainekindlaid teadmisi anda. Terwe ja haige inimese psühologiaft ja kaswatuseteaduseft kuuleb arst oma õppimise ajal ainult wäga wähe ja tema enese tähelepanemise ja isikliku usinuse hoolde jääb pärast selles alal teadmisi koguda. Paljud jääwad selle juures kestwalt ainult teha arstideks. See annab ennast laste kohta iseäranis tunda.

Ikka weel toetatakse hea meelega lause peale: mens sana in corpore sano, see on, terwes kehas asub terwe waim. Seda lauset wõib aga ainult teatawate kitsendustega tõeks pidada; on ju küllalt tuttav, et suurepäraline keheline wälja-arenemine igasuguste waimu- ja närwihaigustega ühendatav on. Sellegi pärast teatakse ütlemata sagedaste sellega wiga, et laste kohta kõiksugu terwendamisewiisid karwitusele wõetakse, et neid kas psühopatia eest hoida wõi, kui see juba maad on wõtnud, sellest haiguseft terweks teha. See toob enesega kõiksugu seadlemisi kaasa, mis laste juures haigusetunnet äratawad ja nendele selle läbi tõsist kahju toowad. Sagedaste lasewad arstid eneste peale wanemaid mõjuda, kes peale mingit rohitsemist soowi awaldawad ikka midagi uut katsuda. Üksikute arstide seesuguse tegu-

wiisi läbi ei sünni mitte ainult lastele kahju, waid kõigutatakse ka usaldust rohtudega rawitsemise wastu ja antakse praeguse aja ebarohkuse walmistamiseks hoogu. Naerdatakse küll nurga-arstide abinõude üle, kuid tarwitatakse ometi preparatiseid, mis niisama wähe otstarbekohased on. Arst on kohustatud igal korral, kui laps tema juurde toodakse, kindlaks tegema, kas tal mõni kehaline wiga olemas on. Kui seda mitte pole, siis peab ta järeleuurima, kui palju mitte-otstarbekohane hingeline rawitsemine nähtuse juures süüdi on, mille pärast laps tema juurde toodakse. See maksab iseäranis järgmiste tundemärkide kohta: halb wäljanägemine, kahwatu näojume, warjud filmade all, wähenenud söögi-isu, hõlpsaste ärawäsimine, kartlik olemine ja wähe põhjendatud meeleolu-waheldus. Niisugustel juhtumistel peab arst rawitsemist wähenemata mõistma ja kaswatusewigade parandamise maksmapanemist nõudma.

See on wõrdlemisi kerge, kui lastega tegemist on, kelle juures mitte mõnda kehalist wiga ei ole. Arst satub aga sagedaste olukorda ka lapsi arstida, kellel haigusel olemas on, nagu seda kindlaks saab teha, ja kelle peale ühtlasi kaswatusewead mõju awaldawad. Sai-

gused teewad eraldatud seisukoha kasvatuse asjus tarwilikuks. See ilmutab ennast sagedaste sel kombel, et kaswatus täieste lõpeb, kui laps haigeks jääb. Et kehalistes haigused närwinõrkuse poole kalduwust üleüldiselt suurendawad, siis järgneb, et kaswatusewigade juurdetulek psühopatia tekkimist iseäranis hõlbustab. Ka haigele lapsele on kaswatamine tarwilik, iseäranis tungiwalt paranemisejargul. Paljudele lastele ei ole kunagi kõik nii soowi järele, kui haiguse ajal. Kõik katsuwad neid kudagi moodi teenida, igauks tahab neile rõõmu walmistada, nad saawad kingitust ja mänguasju, mida nendel terwise ajal mingit lootust ei olnud saada. Nemad saawad, niipalju kui see lubatud on, ainult kõige armsamaid toitustid ja jookisid. Ema wõi teised sugulased jutustawad ehk loewad nendele kõige ilusamaid juttustid ette jne. Ei ole siis ka ime, kui lapsi olemas on, kes soowi awaldawad, et nad jälle hea meelega haiged tahaksid olla, et kõiki selle seisukorra headusi maitsta. Koolilaste juures tuleb weel kooliõpetusest wabanemise rõõm juurde.

On parandamata haigustega tegemist, millele lühema wõi pikema aja järele surm peab järgnema, siis on iseenesest mõistetaw,

et arst eelnimetatud kaswatusewigade asjus waikida wõib. Ei ole lugu aga mitte nõnda, siis peab arst, iseäranis aga pikaldaste haiguste puhul, kaswatusewigasid püüdma ära hoida. On tuttav, et kauawältawate haiguste järele kergeste waimu- ja närwihaiguste tundemärgid nähtawale tulewad. Seda seletatakse kõige sagedamine paha mõjuga, mida haigused ergukawa peale awaldawad. Kuigi see ükshikul juhutumistel tõepoolest nõnda on, siis ei tohi sellepärast ometi mitte tähele panemata jätta, et kaswatusese kõrwalejätmine haiguse puhul lapse peale niisama kahjulikult mõjub. Närwilised korratused, mis pikema haiguse järele nähtawale tulewad, on sagedaste samad kui need, mis kaswatusewigadest järgnewad, ka siis, kui lastel mingit haigust pole olnud.

Kes haige lapse kaswatusst õigeste tahab juhtida, peab kõige pealt igal filmapilgul oma rahu alal hoida mõistma. Sest see mõjub haige lapse peale niisama, nagu nähtaw erutus. Lapse soowisid wõib ainult niipalju tähele panna, kui nad haiguse läbi põhjendatud on. Ei ole nad seda mitte, siis peab neid, niisama nagu terwegi lapse juures, täitmata jätma. Ka haiguse ajal ei tohi laps, kellele kaswatusese läbi kohusets tehti end teise

tahtmise alla painutada ja enda tahtejõu üle walitseda, neid omadusi mitte kaotada. See kergendab rawitsemist märksa. Rõige waljemine annab wale kaswatus ennast lapse juures tunda, kui ta haigeks jääb. Ei olnud wanematel terwete laste üle wõimust, siis kaotawad nad haiguse ajal selle täieste. Niisugused haiged ei tee mitte ainult rawitsejatel ja arstil kohusetäitmist raskeks, waid nemad kannatawad ise kõige enam selle funduse all, mida nende juures sagedamine tarwitama peab kui õigeste kaswatatud laste juures. Saab arstil alles haiguse puhul wõimalikuks niisugusid kaswatusewigasid ära tunda, siis on tema kohus haiguse ajal wõi peale paranemist nende parandamise eest hoolt kanda. Rahjuks ei jää haiguse ajal muud teed üle, kui rawitsemist wõõraste õpetatud rawitsejate hooleks anda. Sealjuures wõib sagedaste tähele panna, et wõõral mõjuwõimul paljugi kergeste korda lähneb, mida wanematel wõi ligema ümbruse isikutel, kelle sõna laps mitte harjunud pole kuulma, wõimata on läbi wiia. Sellega wõib ka seda seletada, mispäraft haigemajas rawitsemisel pea ilmaški niisugusid raskest ei juhtu, nagu neid arstidel eramajades ära tuleb wõita.

Rui haiget last wanemad ehk niisugused inimesed rawitsewad, kellega ta harjunud on, siis peawad need oma mõjuwõimu selle läbi püüdma alal hoida, et nad kõike, mida nad tarwilikuks peawad, järjekindlalt läbi wiivad, isegi siis, kui lapsele selle läbi ajutiselt meelepaha tõuseb ehk ta wastu tõrgub. Ka haigeid lapsi peab sellega harjutama, et nad wanemate ehk rawitsejate soowisid ilma pikema wasturääkimiseta täidaksivad.

Et igauks, kellel lapsed on, haigusewõimalust ühel wõi teisel ajal arwesse peab wõtma, siis peab see üleüldine kaswatuse põhjusmõte olema, et lastele mitte kartust tehalise läbiwaatamise wastu wõi isegi arsti wastu külge ei harjutataks. Isegi naljatades ei tohi lapsi arstiga hirmutada, waid teda peab nendele just sellewastu kui isikut kirjeldatama, kellel ülesandeks on neid waludest ja haigustest wabastada. Rui wanemad juba lapsi wäikeste korratuste puhul kurgu järelwaatamise ja soojuse mõõtmisega harjutawad, siis ei ole nendele sellekohane arsti teguwis mitte üllataw ega wastumeelt. Iseenesest mõista ei tohi arstid midagi teha, mis nende wäikeste haigete usaldust asjata kõigutaks. Läbiwaatamine peab põhjalik olema, aga

niisuguse tähelepanekuga ette võetama, et teda, iseäranis kui ta valu sünnitab ja vastumeelt on, mitte asjata fagedaste ei peaks kordama.

Nagu läbiwaatamine, peab ka arsti ravitsemine lapse hinge kohta tähelepanelik olema. Mõnigi lõikus, nagu fimosise ja kahepoolsete lõikus, jääks tegemata, kui seda tähele pandakse. Ka rohtudega ravitsemine jääks palju vähemaks, kui alati mõne ilmfüüta rohu andmisel selle peale mõeldaks, et sellel sama tähendus on, kui et lapsele öeldakse: sa oled haige. On küll waevalt tarwis seletada, mis sugust mõju nende sõnade igapäewane kordamine lapse hinge-elu peale võib awaldada. Sealjuures on üks lõik, kas tähtsusetu rohuga arstimise või mingi loodusejõu terwendawa abinõuga tegemist on.

Rahtlemata võtawad närwilised korratused laste seas itka enam maad. Arstlikes kirjanduses, mis 20 kuni 30 aasta eest ilmunud, räägitakse laste närwinõrkusest haruldaselt wähe. Last-aastalt võib aga sellel alal kirjanduse kaswamist tähele panna. Sellest nähtusest ei tohi mitte järeldada, et wanemad arstid halwemine tähele paniwad kui nüüd-

sed feda teewad, waid et ennemalt närwilisi lapsi ainult harwa olemas oli, kuna neid n iud nii palju on. Selle kaswamise põhjust ei tohi mitte sellest otsida, et n iud palju enam õrnu ja nõrku isikuid elusse jäab, waid muutunud, kahjuks aga mitte paranenud kaswatuse- ja arstimisewiisidest. Selleks aitab suurel m  dul see kaasa, et arstiteadus eriteadusteks on killustatud, millele ikka suurenew hulk arstid oma t it jõudu pühendab. Maja- ehk perekonna-arst sõna endises mõttes jäab ikka harwemaks. Just wiimasel oli aga waremalt wõimalik perekonna-olusid põhjalikult tundes kaswatuse- ja rawitsemisewigade eest hoida ja selle läbi hingeliste ja närwiliste korratuste tekkimist juba laste juurest eemal hoida. Siin peab praegustesse oludesse muudatus tulema, ja selleks teed tasandada aidata on nende ettelugemiste otstarbe.

A
2537

Sind 75 top.